

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA DĚJIN UMĚNÍ

Architektura a kulturně-historický kontext
nedochované synagogy v Olomouci

bakalářská diplomová práce

Veronika Anna Pohanková

Vedoucí práce: PhDr. Martin Krummholz, Ph.D.

Olomouc 2022

Prohlášení

Místopřísežně prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci s názvem: „Architektura a kulturně-historický kontext nedochované synagogy v Olomouci“, v celkovém počtu 76 381 znaků včetně mezer, vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího mé práce a náležitě jsem uvedla všechnu použitou literaturu i podklady.

V Olomouci dne 5. 5. 2022

Veronika Anna Pohanková

Poděkování

Moje poděkování patří především mému vedoucímu práce, **PhDr. Martinu Krummholzovi, Ph.D.** za odborné vedení práce, ochotu, trpělivost a cenné rady. Dále bych chtěla poděkovat předsedovi Federací židovských obcí a předsedovi Židovské obce Olomouc v jedné osobě, **Ing. Petru Papouškovi**, který mi zpřístupnil materiály, bez kterých by tato práce nemohla vzniknout.

OBSAH

1. ÚVOD.....	5
2. PŘEHLED BádÁNÍ.....	6
2.1 PRAMENY.....	6
2.2 LITERATURA.....	7
2.3 IKONOGRAFIE.....	10
3. ŽIDÉ V OLOMOUCI.....	12
3.1 SOCIÁLNÍ A KULTURNÍ POMĚRY OD ROKU 1848.....	12
3.2 KAŽDODENNOST.....	13
3.3 LITURGICKÝ ŽIVOT.....	14
4. JAKOB GARTNER.....	17
4.1 ŽIVOT.....	17
4.2 GARTNEROVY SYNAGOGY.....	18
4.2.1 Holešov.....	19
4.2.2 Opava.....	20
4.2.3 Kroměříž.....	22
4.2.4 Seznam Gartnerových synagog.....	24
4.3 OLOMOUCKÉ PROJEKTY.....	25
5. STAVBA OLOMOUCKÉ SYNAGOGY 1895-1897.....	27
5.1 ARCHITEKTONICKÁ SOUTĚŽ.....	27
5.2 PRŮBĚH STAVBY.....	28
6. ARCHITEKTURA A UMĚLECKÉ PRVKY.....	30
6.1 EXTERIÉR.....	30
6.2 INTERIÉR.....	31
7. DALŠÍ OSUDY SYNAGOGY.....	32
7.1 PŘED POŽÁREM.....	32
7.2 POŽÁR A JEHO NÁSLEDKY.....	33
8. ZÁVĚR.....	36
POUŽITÉ PRAMENY.....	37
POUŽITÁ LITERATURA.....	38
POUŽITÉ INTERNETOVÉ ZDROJE.....	40
SEZNAM VYOBRAZENÍ.....	41
OBRAZOVÁ PŘÍLOHA.....	45
ANOTACE.....	80

1. ÚVOD

Pouhých 42 let stála olomoucká synagoga, která se okamžitě po svém zbudování v roce 1897 stala centrem Židovské obce. I když doba její existence neměla dlouhého trvání, historický, kulturní i architektonický význam jí nelze upřít. Tvůrcem byl architekt židovského původu Jakob Gartner (1861-1921), který se zasloužil o mnoho jiných synagog, ale i profánních staveb na území Moravy a Slezska. Mezi jeho díla patří například synagogy v Holešově, Opavě nebo Kroměříži.

V této práci se zaměřím na samotnou osobu architekta a některé jeho nejvýznamnější stavby. Zvláštní důraz přitom budu klást na sakrální tvorbu, a především na zmíněnou synagogu. Podrobně popíšu její architekturu jak exteriéru, tak interiéru. Zároveň se pokusím o syntézu této architektury s historií a kulturou olomouckých Židů. V jakých poměrech zde žili a jakou roli synagoga v jejich běžném životě hrála. V této části práce, bych se také chtěla zaměřit na problematiku každodennosti a současně na to, jak vypadaly oslavy židovských svátků. Z historického hlediska také popíšu osudy synagogy, její stavbu a okolnosti, kvůli kterým již na dnešním Palachově náměstí u Terezké brány nestojí. Tedy nacistickými stoupenci úmyslně založený požár roku 1939.

Tomuto tématu jsem se rozhodla věnovat z důvodu dlouhodobého zájmu o architekturu a o historii Židů napříč všemi obdobími. Jelikož se věnuji dvouoborovému studiu historie a uměnovědy, přišlo mi samozřejmé tyto dva obory propojit.

2. PŘEHLED BĚDÁNÍ

2.1 Prameny

Množství pramenného materiálu se nachází v archivu Židovského muzea v Praze. Zpřístupněn mi byl díky předsedovi Židovské obce Olomouc inženýru Petru Papouškovi, který mi poskytl fotografické kopie pramenů, ke kterým by nebylo možné se za aktuální situace dostat.

O životě Židů se zde mnoho nedočteme. Většina záznamů se týká synagogy a pochází z provenience Židovské obce Olomouc. Tento pramen se však dochoval pouze torzovitě a nelze ho použít pro ucelenou analýzu. Jedná se spíše o střípky fungování synagogy a jejího osudu. Bohatě zdokumentované je slavnostní vysvěcení, ke kterému se dochovaly pozvánky, program, a dokonce i memorandum sepsané německy Sigmundem Zweigem.¹ To je informačně mnohem více hodnotné. Autor zde ve zkratce shrnuje historii olomouckých Židů, zmiňuje také otázku finanční a jména a funkce zainteresovaných osob.

Do fungování synagogy v praxi můžeme nahlédnout skrze Modlitební řád z roku 1933.² Dále se v archivu nachází protokol z jednání výboru Židovské náboženské obce Olomouc z 19. října 1939, na kterém se rozhodlo o zbourání požárem zničené synagogy.³

Ve fondu archivu města Olomouce nalezneme celý karton vztahující se k olomoucké synagoze.⁴ Součástí jsou také záznamy týkající se některých oprav a úprav, dále pak požáru, následného úklidu okolo trosek a demolice. V tomto kartonu se také nachází několik plánů a půdorysů synagogy a vedle stojícího domu rabinátu, který taktéž navrhl architekt Jakob Gartner. Můžeme si tak vytvořit podrobný obrázek o tom, jak synagoga vypadala i jak byla konstruována.

Periodikem, ve kterém zmiňují synagogu nejvíce, je německý deník Mährisches Tagblatt, což je pravděpodobně způsobeno faktem, že za tímto denním tiskem stál Josef Groák, vydavatel židovského původu.

¹ Praha, Židovské muzeum, fond Židovská náboženská obec Olomouc, Sigmund Zweig, *Denkschrift anlässlich der Schlußsteinlegung der Israel. Synagoge in Olmütz am 11. April 1897*, sign. 39207.

² Praha, Židovské muzeum, fond Židovská náboženská obec Olomouc, Modlitební řád synagogy z roku 1933, sign. 67848.

³ Praha, Židovské muzeum, fond Židovská náboženská obec Olomouc, Synagogy – spisy, *Protokol o 27. schůzi výboru náboženské obce v Olomouci ze dne 19. října 1939*, č. poř. 147, sign. 34366.

⁴ Olomouc, Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouc, Památné objekty – synagoga, stavba synagogy a obytné budovy, stavební plány, rozpočty, situační zprávy, zničení a demolice, č. pom. 896, inv. č. 42, sign. 648, karton 32.

2.2 Literatura

Pro rámcovou představu a zároveň širší kontext k dějinám synagogy, mi posloužilo několik knih obecně o historii Olomouce. Jelikož byla synagoga významnou stavbou tehdejší doby, téměř v každé přehledové literatuře o městě Olomouci se vyskytuje alespoň zmínka o ní. Pro svou práci jsem si vybrala tři z nich, ve kterých se nachází nejvíce údajů na dané téma.⁵ Jedná se o knihy *Dějiny Olomouce*, *Dějiny města Olomouce* a *Olomouc: malé dějiny města*.⁶

První z publikací od kolektivu autorů, vydaná Univerzitou Palackého v Olomouci, je dvoudílná. Zmínky o synagoze a olomouckých Židech můžeme nalézt v dílu druhém. Na rozdíl od ostatních publikací se zde nachází části o architektovi Jakobu Gartnerovi. *Dějiny města Olomouce* z pera historika a archiváře olomouckého archivu Václava Nešpora je nejstarší z mnou vybraných publikací o Olomouci.⁷ Kvůli funkci, kterou pan Nešpor zastával, stojí na široké pramenné základně. Kromě samotných částí o synagoze zde najdeme také informace o olomoucké Židovské obci. Jelikož byla napsána již roku 1936, nepokrývá celou dobu fungování synagogy, nalezneme zde však množství hodnotných informací o době před rokem 1897, kdy synagoga ještě nestála, tak po tomto roce. *Olomouc: Malé dějiny města* od Josefa Bartoše je, co se struktury týče, dle mého názoru nejhodnotnější. Informace na sebe plynule navazují a autor je doplňuje o zajímavá fakta, která se v ostatních knihách nevyskytují. Jelikož ale jednotlivé údaje nejsou ocitovány, je otázkou, kde k nim autor přišel a zda mají pravdivý základ. Josef Bartoš se také věnoval podrobněji i dějinám Židů v Olomouci, a to ve svých článcích *Arizace židovského majetku v Olomouci v roce 1939* a *Akce Albrecht der Erste na střední Moravě a zdejší židovská komunita*.⁸ Obě studie jsou ovšem zaměřeny až na pozdější období po roce 1937. Ve druhé zmíněné práci autor popisuje i zničení synagogy a poukazuje na pachatele. Dle něj byly za tento čin zodpovědní němečtí a čeští fašisté společně. Jelikož ale nebyla tato záležitost vyšetřována, zůstává dodnes otázkou, kdo byl viníkem. Většinou jsou zmíněni pouze „nacisté“ (Jiří Fiedler) nebo „místní fašisté“ (Jaroslav Klenovský) a o národnosti se mlčí.

⁵ V případě čerpání z více podobných publikací by se informace již opakovaly a nepřinesly by nic nového.

⁶ Jindřich Schulz – Jiří Šmeral – Jana Burešová (eds.), *Dějiny Olomouce I-II*, Olomouc 2009.

Václav Nešpor, *Dějiny města Olomouce*, Olomouc 1936.

Josef Bartoš, *Olomouc: malé dějiny města*, Olomouc 2002.

⁷ Václav Nešpor tuto funkci zastával v letech 1925-1947 s výjimkou doby okupace, kdy mu byl německou městskou správou přístup do archivu zakázán.

⁸ Josef Bartoš, *Arizace židovského majetku v Olomouci v roce 1939*, in: *Terezínské studie a dokumenty*, Praha 2000.

Josef Bartoš, *Akce Albrecht der Erste na střední Moravě a zdejší židovská komunita*, <https://kehila-olomouc.cz/rs/768/akce-albrecht-der-erste-a-zdejsi-zidovska-komunita/>, vyhledáno 18.2.2021.

Synagoga má samozřejmě i význam v rámci židovské kultury a jejich hmotných památek. Vznikla řada publikací, které provázejí po českých, moravských i slezských židovských památkách (i těch, které se nedochovaly). Nejvíce se však tomuto tématu věnuje architekt Jaroslav Klenovský. Jeho oblastí zájmu je Morava a Slezsko a ve své práci se zaměřuje na historii a památky jednotlivých židovských obcí. K mé práci nejlépe posloužila *Encyklopedie židovských památek Moravy a Slezska* a *Nedochované památky židovské kultury Moravy a Slezska*.⁹ Ač se jedná částečně o podobné publikace, každá přináší svým způsobem nové informace. V encyklopedii se také více zešíroka zaměřuje na Židovskou obec olomouckou, ale i obecně na fungování všech židovských obcí na území Moravy a Slezska. Obdobně pojatá je i kniha Jiřího Fiedlera *Židovské památky v Čechách a na Moravě*.¹⁰

Z pera již zmíněného Jaroslava Klenovského pochází také kniha věnující se historii, osobnostem a památkám přímo olomoucké Židovské obce *Židovská obec v Olomouci*.¹¹ Tu napsal společně s historikem Miroslavem Papouškem. Zaznamenává období od středověku do roku 1939. Jedná se o monografii, která, ač ne příliš obsáhle, souhrnně zaznamenává historii olomouckého židovstva. Část o synagoze sepsal první z autorů a vychází v ní ze své předchozí práce. Další publikací věnující se obdobnému tématu je *Olomouc rabína Bertholda Oppenheima* od Zdeňka Melotíka. Berthold Oppenheim byl rabínem obce v letech 1892-1939 a kniha tak pokrývá zkoumané období. V té samé době také stála synagoga, a dílo je tak pro moji práci velice přínosným.

Co se týče židovské kultury a obecných dějin, knihou, po které je nutné sáhnout jako první, je *Historie Židů v Čechách a na Moravě* od kulturního historika Tomáše Pěkného.¹² I když jsou informace občas roztroušené, jedná se o nejobsáhlejší dílo na toto téma u nás. Název, v němž hraje hlavní slovo „historie“, může mást. V první části dává autor názvu za pravdu. Druhá je ovšem věnována historickým okolnostem, reáliím a každodennosti. Ačkoliv jsou v knize probrány tradice a zvyky, podrobnější náhled do této problematiky nabízí například publikace Bedřicha Nosky a Pavly Damohorské z Univerzity Karlovy *Židovské tradice a zvyky*.¹³

Dalším důležitým zdrojem informací jsou vzpomínky pamětníků. Přestože se na ně musí pohlížet kriticky, autenticita, kterou každá výpověď nese, se nedá popřít. Smutnou skutečností zůstává, že v dnešní době již nežije téměř nikdo, koho bychom mohli přímo vyslechnout a čerpat naživo podněty jak ze slov, tak

⁹ Jaroslav Klenovský, *Encyklopedie židovských památek Moravy a Slezska*, Praha 2018.

Idem, *Nedochované památky židovské kultury Moravy a Slezska*, Část 3: Synagogy, Brno 2005.

¹⁰ Jiří Fiedler, *Židovské památky v Čechách a na Moravě*, Praha 1992.

¹¹ Jaroslav Klenovský – Miroslav Papoušek, *Židovská obec v Olomouci*, Olomouc 1998.

¹² Tomáš Pěkný, *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, Praha 1993.

¹³ Bedřich Nosek – Pavla Damohorská, *Židovské tradice a zvyky*, Praha 2010.

výrazů tváře a gest. Naštěstí ale existuje několik zápisů, které se tématu této práce týkají, a je proto povinností je využít i zde, aby neupadly v zapomnění.

Mezi olomoucké Židy, kteří sepsali své vzpomínky patří mimo jiné Trude Simonsohnová, rozená Gutmannová (*1921). Ta popisuje svůj životní příběh v knize *Ještě štěstí, Vzpomínky*.¹⁴ Simonsohn se narodila v roce 1921 v Olomouci poměrně pokrokovým rodičům, kteří ji vždy vedli k samostatnosti a nezávislosti. Ve svých velice čtivých pamětech často vzpomíná na sionistické mládežnické hnutí Macabi Hacair.¹⁵ Popisuje také německo-židovské vztahy v Olomouci před začátkem války. Po německé okupaci zde byla nejprve uvězněna kvůli nepravdivému udání, že je součástí komunistického odboje. Poté prošla terezínským ghettem a koncentračním táborem Osvětim. Válku přežila a žila až do své smrti ve Frankfurtu nad Mohanem.

Velice hodnotné zápisy pamětníků jsem také našla ve výše zmíněné publikaci Zdeňka Melotíka.¹⁶ Autor cituje vzpomínky hned čtyř Židů žijících v Olomouci po první světové válce. Prvním z nich je paní Edita Šťastná (*1924), jejíž dědeček Ignaz Kohn působil v synagoze jako šames a ona tak žila ve stejném domě hned vedle synagogy jako rabín.¹⁷ Vzpomíná na svá mladá léta a hojně informuje o tom, jak vypadala Olomouc před válkou.¹⁸ O svých zážitcích po začátku války referuje v rozhovoru, který zpracovala v roce 2009 dvanáctičlenná skupina žáků 8. ročníku Fakultní základní školy dr. M. Horákové pod vedením učitelky Lenky Žváčkové. V rámci volitelného předmětu Seminář z dějepisu se rozhodli pátrat po osudech lidí, kteří během II. světové války trpěli v koncentračních táborech. Tak vznikl další rozhovor s touto otevřenou pamětnicí.¹⁹

Petr Broch (*1930), který byl později po válce hudebníkem, skladatelem a dirigentem, je dalším pamětníkem.²⁰ Narodil se v Olomouci do židovské rodiny (matka před svatbou přestoupila na židovskou víru, později za války však zpět ke katolické).²¹

Co se týče výše zmíněného sionistického hnutí Macabi Hacair, jeho základna byla v Olomouci před válkou poměrně početná. Jejím členem byl také profesor Zwi Batcha (*1922). V sionistickém hnutí byl velmi aktivní a také se mu věnuje při svém vzpomínání. Rozebírá ideologii organizace a to, jak fungovala. Jeho vyprávění je hodně faktografické a filozofické, což se ale od tak vzdělaného

¹⁴ Trude Simonsohn, *Ještě štěstí: vzpomínky*, Olomouc 2018.

¹⁵ Macabi Hacair je sionistické mládežnické hnutí na poli tělovýchovy a sportu židovské populace.

¹⁶ Zdeněk Melotík, *Olomouc rabína Bertholda Oppenheima*, Olomouc 2005.

¹⁷ Označení pro placeného obecního pracovníka, který má na starosti celkovou údržbu synagogy.

¹⁸ Melotík (pozn. 16), s. 23-29.

¹⁹ Dostupné na: <https://kehila-olomouc.cz/rs/wp-content/uploads/zivtopis-edita-stastna.pdf>. [Přístup dne 31.1.2021]

²⁰ Melotík (pozn. 16), s. 30-60.

²¹ Některé zdroje uvádí rok narození 1920, ale Tereziánská pamětní kniha mluví jasně o 18. listopadu 1930.

člověka dá očekávat. Válku přečkal v Palestině, kde dokončil vysokou školu. Po válce studoval také v Německu.²²

V Izraeli žije také nejstarší vypravěčka, Gerty Fleischmannová (*1919). Z jejích vzpomínek se dozvídáme asi nejvíce ze všech o synagoze a obecně o životě v Olomouci. Přepis je doslovný, a tak jsou některé části poměrně zmatené a informace se opakují. Hodnotu a význam jim ovšem upřít nelze.²³

Samotnému Jakobu Gartnerovi a jeho tvorbě se nevěnuje mnoho publikací. Autorem, který mu z českého prostředí věnuje nejvíce pozornosti je historik umění Pavel Zatloukal. Ten mimo jiné například dlouhodobě působil jako ředitel Muzea umění v Olomouci (1990-2013). Pro mé badatelské zájmy shledávám nejpřínosnějšími dvě jeho práce týkající se právě Jakoba Gartnera. Jedna z nich vyšla ve výroční zprávě Okresního archivu v Olomouci za rok 1988, druhá v díle Olomoucká synagoga 1897-1939, jehož editorkou je Gabriela Elbelová.²⁴ Práce přináší jak informace o architektově životě, tak i obecně o jeho architektonickém stylu.

Podrobněji se Gartnerově práci věnuje Tereza Halusková ve své bakalářské a diplomové práci. V bakalářské práci rozebírá jeho tvorbu na území Moravy a Slezska, v diplomové práci potom rozšiřuje svůj zájem na celé Rakousko-Uhersko.²⁵ Kvůli obsáhlosti tématu, nebyl pravděpodobně prostor, věnovat se dopodrobna každé stavbě a jednotlivé podkapitoly nejsou příliš obsáhlé. Z těchto prací proto vycházím pouze okrajově.

2.3 Ikonografie

Práce je doplněna obrazovou dokumentací. Ta je shromážděna v obrazové příloze.²⁶ Snažím se představit co největší množství ikonografických zobrazení, které může posloužit jako podklad pro zachování odkazu synagogy. Tento počín mi byl umožněn opět díky Petru Papouškovi a Židovské obci Olomouc, která mi s velkou ochotou poskytla kopie materiálů, k jejímž originálům jsem neměla přístup.

Existuje velký počet vyobrazení exteriéru synagogy. Interiér je na tom kvantitativně i kvalitativně o dost hůře a nalézáme pouze čtyři fotografie. Většina

²² Ibidem, s. 61-80.

²³ Ibidem, s. 81-96.

²⁴ Pavel Zatloukal, *Jakob Gartner*, in: *Okresní archiv v Olomouci, výroční zpráva Okresního archivu v Olomouci za rok 1988*, Olomouc 1989, s. 179-194.

Pavel Zatloukal, *Jakob Gartner, život a dílo autora olomoucké synagogy*, in: Gabriela Elbelová (ed.), *Olomoucká synagoga 1897-1939*, Olomouc 2017, 35-57.

²⁵ Tereza Halusková, *Jakob Gartner, architekt Moravy a Slezska* (bakalářská práce), Katedra dějin umění FF UPOL, Olomouc 2012, s. 20.

Tereza Halusková, *Tvorba architekta Jakoba Gartnera na území Rakouska-Uherska* (diplomní práce), Ústav pro dějiny umění FFUK, Praha 2016.

²⁶ 41 kusů zobrazení exteriéru, 4 interiéru, 6 z demolice.

se nachází v archivu Židovské obce v Olomouci. Všechny tyto snímky jsou pořízeny ze severozápadu ženské galerie. Jeden z nich zobrazuje oltář a pravou stranu synagogy s kazatelnou, druhý se detailněji zaměřuje přímo na kazatelnu i s rabínem Bertholdem Oppenheimem (1867-1942).²⁷ Další fotografie uložená v archivu Židovské obce zachycuje vyvýšené podium s oltářem. Tento výjev se nachází také na snímku publikovaném v článku Bertholda Oppenheima, který nalezneme v knize Huga Golda *Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart* vydané roku 1929, je ovšem pořízen z přízemí.²⁸

V archivu Židovské obce můžeme nalézt také fotografie exteriéru. Mezi nimi černobílé snímky západního průčelí z 30. let 20. století. Dále pak barevnou pohlednici zobrazující celé náměstí Marie Terezie, tedy i synagoga a Terezkou bránu. Z pozdějšího období pocházejí fotografie hašení požáru, ohořelé kupole a průběhu demolice.

Důležitý materiál představují snímky a pohlednice uložené ve Vlastivědném muzeu v Olomouci. Nalézají se zde mnoho zvěčnění severozápadního průčelí z různých úhlů. Ojedinelé jsou fotografie jihovýchodního průčelí, doutnající synagogy po uhašení požáru a pozdější fáze demolice, kdy na místě budovy zbývají prakticky pouze čtyři mohutné sloupy.

Osobní sbírka Miroslava Fuhrmanna obsahuje primárně pohlednice zobrazující synagogu s jejím okolím. Dále pak dvě fotografie, na nichž se nachází ohořelá kupole z jiného úhlu a detailní záběr hlavního vstupu a oken nad ním.

²⁷ Oba snímky pocházejí z 30. let 20. století.

²⁸ Berthold Oppenheim, *Geschichte der Juden in Olmütz*, in: Hugo, Gold, *Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart*, Brünn 1929, s. 451-456.

3. Židé v Olomouci

První zmínka o olomouckém židovském osídlení pochází přibližně z let 1040 až 1050. Tehdy Olomouc navštívil hebrejský rabín Isak ben Dorbalo, který zde zaznamenával zvyky místních obyvatel.²⁹ Neexistuje mnoho dobových pramenů, které by nám dopomohly si udělat ucelený obrázek o tehdejší době. Můžeme ovšem vyvodit, že zdejšími Židy se vedlo relativně dobře a obec prospívala do roku 1454, kdy král Ladislav Pohrobek vydává dekret o vyhnání Židů z většiny královských moravských měst, tedy i z Olomouce. Jejich kroky vedly do okolních poddanských měst, kde vznikaly nové židovské obce. Jednalo se o města Prostějov, Tovačov, Přerov, Lipník nad Bečvou, Loštice a Úsov.³⁰ Tento zákaz se v průběhu let stále obnovoval a prodlužoval a Židé tak nemohli, až na výjimky, v Olomouci do povstání 1848 dlouhodobě přebývat. Tento revoluční čas přinesl do roku 1867 plná občanská práva, mezi nimi i práva volného pobytu. Obyvatelé menších okolních měst se proto v průběhu dalších let opět začali přesouvat do Olomouce, kde panovaly lepší ekonomické podmínky.³¹

Roku 1865, kdy se počet židovských obyvatel pohyboval okolo 500 osob, byl založen náboženský spolek, který o 27 let později povýšil na samostatnou náboženskou obec.³² Předsedou byl jmenován Eduard Hamburger, prvním rabínem se stal Berthold Oppenheim.³³

3.1 Sociální a kulturní poměry od roku 1848

Jak je zmíněno výše, počet olomouckých Židů od roku 1848 rostl. Zároveň, z důvodu zrušení familiantského zákona rostl i celkově počet obyvatel židovského vyznání na území českých zemí.³⁴ Tato situace trvala až do roku 1890, kdy nebývalá migrace z venkova do měst způsobila zánik menších židovských obcí, a tak i úbytek populace. Dalším důvodem bylo vystěhovalectví do Vídně a jiných evropských velkoměst, nebo také odchod do zámoří.³⁵ V Olomouci přibývá židovských obyvatel až do 30. let 20. století. Problémovým údajem je ovšem ten, který procentuálně poukazuje na počet Židů v rámci všech obyvatel. Židovská populace sice rostla, ale nežidovská část mnohem více. Pro představu v roce 1910 Židé představovali 7,5 %, o 11 let později už pouze 3,63 %.³⁶ Ač tomu početnost

²⁹ Schulz, *Dějiny Olomouce I* (pozn. 6), s. 104.

³⁰ Klenovský – Papoušek (pozn. 11), s. 3.

³¹ Ibidem, s. 4.

³² Klenovský, *Encyklopedie* (pozn. 9), s. 214.

³³ Berthold Oppenheim, *Geschichte der Juden in Olmütz*, in: Hugo, Gold, *Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart*, Brünn 1929, s. 451-456, cit. s. 453.

³⁴ Zákon, který stanovoval podmínky pro uzavírání sňatků mezi Židy, a tak byl regulován počet židovských rodin.

³⁵ Fiedler (pozn. 10), s. 21.

³⁶ Klenovský, *Encyklopedie* (pozn. 9), s. 214.

neodpovídá, židovská komunita měla pro město velký společenský význam. Většina totiž patřila k vyšší nebo střední sociálních vrstvách.³⁷

Olomouc konce 19. a první poloviny 20. století byla multikulturním místem. Setkávaly se zde tři národnosti – Češi, Němci a Židé. Jejich soužití neprobíhalo vždy poklidně. Po návratu a usazení Židů z venkova a ghatt se vytvořila nevítaná konkurence českým a německým podnikatelům. Vznikala proto antisemitská nálada a protižidovské výtržnosti nepředstavovaly nic neobvyklého. Tyto skutečnosti byly způsobeny tím, že Židům se v podnikání velmi dařilo. Mezi oblastmi, ve kterých se pohybovali, patřilo sladovnictví, cukrovarnictví nebo také lihovarnictví. Poslední zmíněné fungovalo jako dobrá záminka pro antisemitské projevy. Nebylo tomu tak ale vždy. Petr Broch i Gerty Fleischmannová vzpomínají, že měli štěstí a s žádnými projevy nepřátelství způsobenými náboženským vyznáním se nesetkali.

Roku 1897 došlo v Olomouci k založení spolku Zion, který čerpal z myšlenek sionismu.³⁸ Koncem téhož roku se ve městě konal první sionistický sjezd v rakouské říši. Zúčastnit se ho měl i zakladatel sionistického hnutí, osobnost Theodor Herzl (1860-1904), který se ovšem nakonec omluvil z důvodu velké pracovní vytíženosti. Sionismus ve zdejší společnosti hluboce zakořenil, což se projevilo založením sionistického studentského prázdninového spolku Geullah a Židovského gymnastického klubu, který byl v roce 1927 reorganizován pod názvem Makkabi a znovu vzkvétal.³⁹ Toto společenství se zřejmě těšilo velké oblibě, jelikož členství v něm zmiňují všichni zmínění pamětníci.

3.2 Každodennost

Židé měli možnost přihlásit se k jedné ze tří národností. Byly jimi česká, německá a židovská. Hlásili se k ní dle svého přesvědčení a také toho, se kterým národem se nejvíce ztotožňovali. Ve většině domácností se mluvilo česky a německy, jidiš se s největší pravděpodobností příliš neužíval, jak uvádí Edita Šťastná. Se školami byla situace podobná. Dokud židovští žáci a studenti vůbec měli dovoleno školy navštěvovat, mohli rodiče vybrat, zda bude jejich dítě docházet do školy německé či české.

Období ghatt se podařilo na nějakou dobu zažehnat, a tak Židé mohli ve městech bydlet kdekoliv. Jelikož valná část patřila mezi zámožné občany vlastníci prosperující podniky, právníky, či lékaře, nebylo nic neobvyklého, že měli prostředky pro stavby reprezentativních vil a městských domů.⁴⁰ Jako příklad

³⁷ Melotík (pozn. 16), s. 27.

³⁸ Hnutí obhajující a podporující návrat židovského lidu do domoviny předků a usilující o vytvoření suverénního a nezávislého židovského státu.

³⁹ Oppenheim (pozn. 33), s. 454.

⁴⁰ Melotík (pozn. 16), s. 27.

mohou posloužit vily postavené Jakobem Gartnerem na ulici Vídeňské, jejichž majitelé byli židovského původu.

Co se týče vedení domácnosti, pravidlo, že ženy zůstávají doma a nepracují, již neplatilo. Běžně se nyní stávaly majitelkami obchodů. Nejčastěji vlastnily podniky věnující se módě.⁴¹

Ideálně by Židé měli také přicházet denně do kontaktu se synagogou, i když tomu tak nejspíše u většiny olomouckých nebylo. Předepsaná je ranní, odpolední a večerní modlitba, přičemž odpolední a večerní obvykle bývala spojována v jednu bohoslužbu. Jestliže situace návštěvu synagogy nedovoluje, mohou se Židé modlit i sami mimo synagogu.⁴² Početnější účast je samozřejmostí během šabatu.

3.3 Liturgický život

Profesor Zwi Batcha vzpomíná takto: „*Náboženský život nebyl zvlášť intenzivní. Velká většina patřila k neologické náboženské obci a do synagogy chodila o pěti hlavních svátcích, aby se modlila nebo aspoň byla přítomna v době modliteb.*⁴³ *O hlavních svátcích na podzim byla synagoga plná a nejvíc lidí se do ní nahrnulo při modlitbě Kol nidrej při vysokých svátcích a při připomínce na zesnulé členy rodiny a modlitbě za ně.*“⁴⁴ Edita Šťastná smýšlela podobně: „*Na začátek šabatu se deset mužů, minjan, vždycky sešlo.*⁴⁵ *Muži, který docházel pravidelně, se říkalo Templgeher. Když se některý neobjevil, skočilo se pro něj a bohoslužba byla o něco později. Těch nejméně deset se sešlo v pátek večer, v sobotu na ranní modlitbu i na konec šabatu. O sobotách lidí nebylo tolik a přicházeli hlavně muži, takže bohoslužby se konaly v malé modlitebně, v hlavní synagoze jen o velkých svátcích. Plno bylo na Roš hašana, Jom kipur, Purim, na Pesach. Muži obsadili všechna místa, mezi ženami snad nějaké volné zbylo. Na velké svátky přijíždělo hodně lidí z okolí, ze Šternberka, z Mariánského Údolí, z vesnic, kde byl jedna, dvě, tři rodiny. Kdo byl jen trochu zbožný, přijel do Olomouce. Samozřejmě těžko lze už dnes rozlišit, pro koho to byla věc zbožnosti a pro koho tradice.*“⁴⁶ Tento fakt, že synagogu navštěvovala pravidelně jen hrstka lidí, byl pravděpodobně způsoben rozmachem sionismu. Pro spoustu Židů se tak židovství přirozeně vyvinulo spíše v historicky národní identitu než v tu náboženskou.⁴⁷

⁴¹ Simonsohn (pozn. 14), s. 8.

⁴² Paul Spiegel, *Kdo jsou Židé?*, Brno 2007, s. 45.

⁴³ Mezi pět velkých svátků patří Roš hašana, Jom kipur, Pesach, Šavuot, Sukot.

⁴⁴ Kol nidrej je úvodní modlitba svátku Jom kipur, prosba za odpuštění a zrušení všech slibů, které člověk učinil od minulého Jom kipur vůči Bohu.

Melotík (pozn. 16), s. 63.

⁴⁵ Minjan představuje modlitební minimum deseti dospělých mužů (starších věku bar micva) bez něhož se nesmí konat žádná veřejná pobožnost.

⁴⁶ Melotík (pozn. 16), s. 25.

⁴⁷ Simonsohn (pozn. 14), s. 12.

Neortodoxní víru dle všeho také vyznával zdejší rabín Berthold Oppenheim. „*Naši příbuzní z Prostějova vždy říkali, váš rabín, to není rabín. Byl – jak by se dneska řeklo – reformní.*“⁴⁸ Vzpomíná Gerty Fleischmannová. Členové obce ho ovšem chovali ve velké oblibě. Benevolentnost většiny společnosti potvrzuje i Petr Broch.

Olomoučtí Židé přesto, jak již bylo zmíněno, navštěvovali synagogu o velkých svátcích a její význam jí tak nelze upřít. Byli jimi Roš hašana, Jom kipur, Pesach, Šavuot a Sukot.

První dva zmíněné patří k takzvaným vysokým svátkům. Roš hašana je prvním dnem židovského roku, který počíná v měsíci tišri.⁴⁹ Také jím začíná desetidenní období vysokých svátků, které jsou ukončeny dnem Jom kipur. Tato část roku bývá označovaná jako Deset dnů pokání nebo také jako Strašné dny a slouží ke sebezpytování nad vykonanými hříchy. V judaismu totiž neexistuje zpověď jako u křesťanství, ale jsou pro ni určeny tyto dny. Člověk se zpovídá přímo Bohu, který poté na Jom Kipur rozhodne, jaký bude jeho příští rok.

Na Roš Hašana byla a je účast v synagoze vždy vysoká. Účastní se totiž i Židé, kteří tak během zbytku roku nečiní. Typickým je trubením na šofar na konci bohoslužby, jímž se přivolává nový rok.⁵⁰ Poté co se Židé rozejdou do svých domovů, probíhá slavnostní večeře, při které se jí množství symbolického jídla. Převládá především sladká chuť, čímž se prosí o dobrý a sladký rok. Nejdůležitějšími částmi večeře je jablko namáčené v medu, granátové jablko a rybí hlava, která značí, že Židé chtějí být v novém roce „hlavou“ a ne „ocasem“. Deset dní pokání zakončuje svátek Jom kipur neboli den smíření, kterého se účastí hojný počet věřících. Jedná se o nejvýznamnější den židovského kalendáře.

Ostatní tři velké svátky – Sukot, Šavout, Pesach – se řadí mezi poutní. 15. tišri se začíná slavit Sukot, jinak také Svátek stánků, jímž se oslavuje bohatá sklizeň. Židé se na celý tento čas přesouvají do provizorních příbytků, tzv. suk, pro připomínku toho, že jejich předci při vyvedení z Egypta také přebývali ve stanech. Důležitým symbolem jsou tzv. „čtyři druhy“. Jedná se o spojení ratolesti datlové palmy, myrtové větvičky a vrbového proutku. Při sváteční bohoslužbě se k nim přidává ještě citrusový plod etrog. Výklady symboliky tohoto předmětu se liší.

Přibližně v polovině května se oslavuje Šavuot. Tímto dnem (v diaspoře dvěma dny) se připomíná darování tóry na hoře Sinaj. Svátek má i zemědělský aspekt. Tím je oslava pšeničných žnín. Synagoga se proto v tyto dny vyzdobovala bohatě zelení.

Dalším poutním svátkem je Pesach. Svátek, z něhož vychází křesťanské Velikonoce a zároveň jeden z nejstarších židovských svátků. Vztahuje se

⁴⁸ Melotík (pozn.16), s. 82.

⁴⁹ V gregoriánském kalendáři září/říjen.

⁵⁰ Šofar je hudební nástroj vytvořený ze zvířecího rohu vydávající zvláštní zvuky.

k vyvedení Židů z Egypta, ale také slouží jako oslava probouzení jara. Jiný název pro Pesach je Svátek nekvašených chlebů. Celý týden je totiž zakázáno jíst kynuté potraviny. Typické jsou proto macesy, nekynuté chleby. Nejinak tomu bylo i v Olomouci. „Když se blížil svátek Pesach, prodával dědeček v našem bytě macesy. Vyklidila se jedna místnost, a když přivezli macesy, složily se tam. Přicházely macesy z Prostějova, z Lipníka, z Holešova, v Kroměříži byla pekárna, v Hodoníně... Bývaly různé – tenčí i silnější, ajrmaces, ze kterého se dělal moučník, macesová moučka na knedlíčky. Například Lipník pekl velice tenké macesy, Prostějov silnější, vědělo se, odkud kolik zamluvit. Dědeček obcházel lidi a ti si objednávali. A když se blížily svátky, někteří si přišli a jinak se zjednal nějaký člověk s vozíkem, který macesy rozvážel.“⁵¹ Z této výpovědi můžeme vyvodit, že při nejmenším pesachové tradice dodržovalo velké množství lidí.

⁵¹ Vzpomínky Edity Šťastné.
Melotík (pozn.16), s. 27.

4. Jakob Gartner

4.1 Život

Architektem olomoucké synagogy je vídeňský architekt židovského původu Jakob Gartner. I když často bývá nazýván přízviskem „vídeňský“, narodil se v moravském Přerově.⁵² Zatímco místem si můžeme být jisti, přesné datum narození roku 1861 je poměrně nejasné.⁵³ Osobně bych se přikláněla k datu 22. červnu 1861, jelikož je podloženo pramenným materiálem z matriky.⁵⁴ Z matričního záznamu také vyplývá, že otcem Jakoba Gartnera byl Isak Löbl Gartner, majitel malého mlýna.⁵⁵ Matka Roza Gartnerová, rozená Galiová, porodila ještě čtyři dcery.⁵⁶

Po vystudování povinné obecné a střední školy, se Gartner rozhodl pro profesi architekta. Prvním krokem k ní bylo studium na stavebním oddělení Vyšší průmyslové školy v Brně. Nastoupil na ni v roce 1879, a absolvoval po čtyřech letech.⁵⁷ Zejména dva učitelé této brněnské instituce měli na Gartnerovu tvorbu patrný vliv. Byli jimi Alois Prastorfer (1846-1910) a Germano Wanderley (1845-1904).⁵⁸ Po maturitě začal být výdělečně činným a zároveň sbíral praktické zkušenosti v oboru. Jako první získal praxi ve stavební firmě Knauer, Groß & Löwenfeld ve Vídni, kde strávil dva roky. Poté působil jako technický kreslíř a asistent u architekta Carla Korna (1852-1906) ve dnes polském, tehdy těšínském, Bílsku.⁵⁹ Jeho další kroky vedly zpět do Vídně, a to do ateliéru Huga Wiedenfelda (1852-1925). Je pravděpodobné, že Korn i Wiedenfeld představovali pro Gartnera další profesní inspiraci, neboť oba byli architekty synagog s orientalizujícími prvky. Po praxi u Wiedenfelda krátce působil u Gustava Matthiese (1844-1901) také ve Vídni.⁶⁰

⁵² Vídeň byla totiž (společně s Olomoucí) nejčastějším místem jeho realizací a od roku 1888 také místem jeho trvalého usazení.

⁵³ Některé zdroje uvádějí 6. října 1861. Pavel Zatloukal, který se tomuto tématu věnuje v českém prostředí nejvíce, udává ve své první publikaci zmiňující Gartnera datum 21. listopadu 1861. V pozdějších ovšem datum narození nahrazuje tím říjnovým. Je otázkou, který údaj je správný, jelikož já jsem při svém bádání našla v matričním záznamu Židovské náboženské obce v Přerově datum 22. června 1861. Osobně bych se přikláněla k poslednímu zmíněnému, jelikož je podložen pramenným materiálem.

⁵⁴ Praha, Národní archiv Praha, fond Židovské matriky, Úřední knihy Přerov, inv. č. 1718., s. 45.

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ Inge Scheidl, *Jakob Gartner*, <http://www.architektenlexikon.at/de/159.htm>, vyhledáno 12.3.2021.

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ Zatloukal, *Jakob Gartner, život a dílo* (pozn. 24), s. 36.

⁵⁹ Tehdy na území Slezska.

⁶⁰ Robert Kazimierz Wieczorek, *Virtuelle Rekonstruktion der Synagoge in Olmütz* (diplomní práce), Fakultät für Raumplanung und Architektur, Technischen Universität Wien, Wien 2011, s. 19-20.

V roce 1886 se vrátil ke studiu. Nastoupil na vídeňskou Akademii výtvarných umění, na které setrval do roku 1888. Zde studoval pod profesorem Karlem von Hasenaurem (1833-1894), předním představitelem eklekticismu neboli pozdního historismu.⁶¹ Hasenauer také patří mezi architekty, kterými se nechal Gartner ovlivnit. Kvůli své snaze a zájmu o obor byl osvobozen od placení školného a pobíral různá stipendia.⁶² V rámci vzdělávání se v tomto období vydává na cestu po Itálii. Své studium bohužel za nejasných okolností přerušil a neabsolvoval.⁶³ V témže roce, ve kterém ukončil svá studia na Akademii, zakládá svou první architektonickou kancelář ve Vídni a trvale se v hlavním městě Předlitavska usazuje. Ihned získává několik zakázek.⁶⁴ Začátkem devadesátých let se věnuje převážně stavbám synagog.⁶⁵ Mezi jeho úspěchy patří získání čestného diplomu na mezinárodní výstavě umění v Záhřebu roku 1892, o dva roky později se stal členem Sdružení rakouských inženýrů a architektů, v roce 1904 vstoupil do Dolnorakouského živnostenského sdružení a byl jmenován členem představenstva izraelské kulturní obce ve Vídni.⁶⁶ V devadesátých letech kvůli zvýšené poptávce po jeho službách na Moravě a ve Slezsku zakládá druhou kancelář nadcházející se v Olomouci.⁶⁷

Do svazku manželského vstoupil až roku 1908 s Annou Grünbaumovou, rozenou Lanzerovou. Ta byla již jednou vdaná a z prvního manželství vychovávala jednoho syna. Další děti společně již neměli. Jakob Gartner zemřel 15. dubna 1921 po krátké nemoci a je pochován na hřbitově v Döblingu ve Vídni.⁶⁸

4.2 Gartnerovy synagogy

Jakob Gartner je především znám jako autor synagog, které projektoval již od začátku své kariéry. Prvními jeho stavebními úkoly byly na počátku 90. let dvě synagogy na území dnešního Slovenska v Hlohovci (1890) a Trnavě (1891).⁶⁹ Zde se již projevuje jeho budoucí styl. Charakteristické je pro něj eklektické propojování historizujících motivů období gotiky, renesance, baroka i rokoka. K tomuto mísení typickému pro pozdní historismus přidával v případě synagog orientalizující prvky. Při navrhování židovských chrámů uplatňoval kupole, vížky, bání, členění fasád slepými arkádami, obloučkovým vlysem atd. Tento stavební

⁶¹ Scheidl (pozn. 56).

⁶² Zatloukal, *Jakob Gartner* (pozn. 24), s. 179.

⁶³ Halusková, *Tvorba architekta Jakoba Gartnera* (pozn. 25), s. 36.

⁶⁴ Zatloukal, *Jakob Gartner* (pozn. 24), s. 179.

⁶⁵ Hlahovec, Trnava, Holešov, Opava.

⁶⁶ Scheidl (pozn. 56).

⁶⁷ Zatloukal, *Jakob Gartner* (pozn. 24), s. 179.

⁶⁸ Halusková, *Tvorba architekta Jakoba Gartnera* (pozn. 25), s. 37.

⁶⁹ Zatloukal, *Jakob Gartner* (pozn. 24), s. 179.

styl byl u synagog konce 19. století a začátku 20. století velmi oblíbený. Odlišovaly se tím od křesťanských chrámů a jasně tak prezentovaly svůj vlastní odkaz. Gartner postavil po celém Rakousku-Uhersku celkem 16 synagog. Z toho osm na území Moravy, čtyři ve Vídni, dvě na území dnešního Slovenska, jednu v dnešním Maďarsku a jednu v dnešním Rumunsku. Z tohoto počtu se bohužel dochovaly pouze čtyři, a to v Trnavě, Târgu Mureș, Přerově a Prostějově.⁷⁰ Ostatní byly, s výjimkou té v Hlohovci, zničeny mezi lety 1938-1942 nacisty.⁷¹ Do dnešního dne slouží svému původnímu účelu pouze synagoga rumunská. Trnavská funguje jako výstavní prostor. Synagogy v Přerově a Prostějově byly přestavěny a jsou provozovány jako chrámy jiných církví. Podkapitoly přibližují Gartnerovu sakrální tvorbu na příkladu třech vybraných synagog.

4.2.1 Holešov

Holešovská synagoga [obr. 1] je v pořadí první synagogou, kterou Jakob Gartner navrhl a realizoval.⁷² V Holešově se nacházelo jedno z největších a nejstarších židovských osídlení na Moravě, a tak když stará synagoga, nacházející se ve městě dodnes, přestala kapacitně stačit, bylo rozhodnuto o stavbě synagogy nové. Měla být mnohem reprezentativnější a okázalejší než ta předešlá. Ke stavbě obec zakoupila pozemek na Malém náměstí a architektem byl zvolen Jakob Gartner s jeho návrhem v orientalizujícím stylu.⁷³ Stavba započala v létě 1892 a dokončení se dočkala o rok později. K vysvěcení došlo 3. září 1893.⁷⁴

Synagoga nestála na svém místě ani padesát let. V noci z 11. na 12. srpna 1941 byla jako mnoho jiných židovských chrámů fašisty zapálena.⁷⁵ Hasičům bylo znemožněno hasit a budova tak zcela vyhořela. Úklid a rozprodej trosek a stavebního materiálu trvaly až do června následujícího roku.⁷⁶ Na jejím místě dnes stojí skromný památník.

Původní plány budovy se bohužel nedochovaly, podobu tedy vyvozujeme z dobových fotografií a z nich vytvořených pravděpodobných rekonstrukcí. Jaroslav Klenovský vypracoval hypotetickou podobu půdorysu přízemí [obr. 2].⁷⁷ Vizuálně přehlednější je 3D rekonstrukce vypracovaná jako diplomní práce na

⁷⁰ U synagogy v Přerově se jednalo pouze o přestavbu synagogy z 16. století.

⁷¹ Synagoga v Hlohovci byla zničena až roku 1960 z důvodu výstavby Cestného mostu.

⁷² Halusková, *Jakob Gartner* (pozn. 25), s. 20.

⁷³ Dnes se náměstí, kde synagoga stála, nazývá Náměstí Svobody.

⁷⁴ Klenovský, *Encyklopedie* (pozn. 9), s. 109.

⁷⁵ První pokus o vypálení 23. července 1941 se nezdařil a hasičům se povedlo dostat požár pod kontrolu.

⁷⁶ Jaroslav Klenovský, *Židovské památky Holešova*, Holešov 1999, s. 36.

⁷⁷ Klenovský, *Encyklopedie* (pozn. 9), s. 109.

Technické univerzitě ve Vídni, jejímž autorem je Alexander Kolaritsch.⁷⁸ Unikátní je desetiminutový amatérský film pořízený občanem Holešova Antonínem Reimerem, na kterém je zachycen samotný požár, a i následná demolice.⁷⁹

Synagoga měla podobu samostatně stojící, dvoupodlažní blokované budovy s podélným půdorysem a přibližnými vnějšími rozměry 28 × 17 metrů, orientované na východ.

Půdorys stavby byl ozvláštněn ze všech stran rizality. Nejvýraznější z nich se nacházel při východním průčelí a korunovaly ho dvě polygonální vížky s cibulovým zastřešením navrchu zakončeným zlatými Davidovými hvězdami. Sahaly až do výšky 18 metrů a v rozích byly lemovány vždy čtyřmi čúčky. Mezi nimi se na atice skvěl hebrejský nápis vytesaný do kamene: „Dome Jáкова, pojdte a půjdeme ve světle pána!“.⁸⁰ Dále se nad římsou po celém obvodu v pravidelných rozestupech nacházelo dvanáct čúčků totožných s těmi okolo na segmentovaných podstavcích. V průčelí uprostřed bychom potom našli kamenné desatero.⁸¹

Všechna okna byla velká, vitrážová s půlkruhovými zakončeními, někdy sdružená. Sedm vstupů také zakončovaly půlkruhové oblouky. Dva vstupy po stranách hlavního průčelí používaly pouze ženy. Za nimi se nacházelo schodiště, které stoupalo do horního podlaží na galerii, která klasicky lemovala halový prostor ze tří stran. Ostatní vchody sloužily pro muže a vedly rovnou do hlavního sálu. Světlá fasáda, doplněná snad o dočervena laděné detaily, nesla jemný orientalizující dekor. Dalším orientalizujícím až islamizujícím prvkem byl jakýsi íván nacházející se uvnitř synagogy nad řečníštěm [obr. 3].

4.2.2 Opava

O stavbě nové synagogy začali opavští Židé přemýšlet již roku 1869.⁸² Důvodem bylo to, že stará synagoga z roku 1855 na severním konci tehdejší Panské ulice (dnes Masarykovy) měla již chatrnou střechu a hrozilo její zřícení. Ještě větší problém nastal, když mezi lety 1867-1869 vzrostl počet židovských obyvatel téměř pětkrát, ze 134 na 618 osob.⁸³ Synagoga tedy již nedisponovala

⁷⁸ Alexander Kolaritsch, *Virtuelle Rekonstruktion der Synagoge in Holešov* (diplomní práce), Fakultät für Raumplanung und Architektur, Technischen Universität Wien, Wien 2018.

⁷⁹ Film rozdělený do dvou částí dostupná na <https://www.youtube.com/watch?v=lumDD41oCUM> a <https://www.youtube.com/watch?v=SZc4qFg2EPI>

⁸⁰ Klenovský, *Židovské památky Holešova* (pozn. 76), s. 37.

⁸¹ Ve 3D modelu Alexandra Kolaritscha toto desatero nenajdme, a i Tereza Halusková ve své práci absenci desatera zmiňuje. Z dobové filmu je ovšem zřetelně vidět že se zde kamenné desatero nacházelo.

⁸² Claudia König, *Virtuelle Rekonstruktion der Synagoge in Opava* (diplomní práce), Fakultät für Raumplanung und Architektur, Technischen Universität Wien, Wien 2013, s. 25.

⁸³ Klenovský, *Encyklopedie* (pozn. 9), s. 220.

Od 80. let 19. století až do 30. let století 20. se počet židovských obyvatel pohybuje okolo 1000 osob.

dostatečnou kapacitou a Židovská obec musela přistupovat k pronájům různých jiných prostor, např. sálu hostince U tří Kohoutů.⁸⁴ Tato praxe fungovala poměrně dlouho. Teprve roku 1886 obec definitivně rozhodla o stavbě nové synagogy. K zakoupení pozemku došlo až o 6 let později z důvodu finančních potíží.⁸⁵

Bylo zvažováno několik lokací, na kterých se mohla nová synagoga nacházet. První z nich u křižovatky dnešních ulic Sněmovní a Praskovy. Pro tuto variantu dokonce neznámý autor vytvořil půdorys, ale k realizaci nakonec nedošlo.⁸⁶ Druhou možností, která se také nedočkala provedení, byla křižovatka ulic Tyršova, Hradecká a Nádražní okruh. Zde Židovská obec narazila na problém, že tehdejší majitel pozemku, kníže Lichnovský, odmítl parcelu prodat. Nakonec obec zakoupila roku 1892 pozemek blízko okružní třídy na dnešní ulici Na Rybníčku, kde stál až do svého zboření závod na výrobu likérů, rumu a cikorky Herz & Co.⁸⁷ Podobu synagogy navrhl Jakob Gartner téhož roku.⁸⁸ Výstavba pod vedením Josefa Hruschky (1853-1905) probíhala v letech 1895-1896.⁸⁹ Vysvěcení se konalo 8. září 1896, ale k úplnému dokončení stavebních prací a otevření došlo až 8. prosince.⁹⁰ Synagoga [obr. 4, 5 a 6] sloužila do roku 1938, kdy ji během tzv. křišťálové noci z 9. na 10. listopadu nacističtí stoupenci úmyslně zapálili.⁹¹ Opavský hasič a pamětník František Lhotský vzpomíná na zánik synagogy takto: „*Vlastně jsme ten požár pozorovali z dálky, přes sousední domy. Sešla se snad celá Opava, ale přímo k ohni směli jen nacisté. Přístupové cesty k synagoze byly obsazeny zátarasy. A zpočátku tam nebyli vpuštěni ani hasiči. Když už hasiči konečně mohli stát u ručních stříkaček a pumpovat, ze synagogy už zbyly jen ruiny.*“⁹² Z této výpovědi vyplývá, že hasičům nebylo umožněno synagogu vůbec hasit a měli se omezit pouze na ochranu okolních budov. Jelikož interiér synagogy žár kompletně zničil a obvodové zdivo prasklo, stavba musela být stržena. V roce 2013 byl na jejím někdejší místě postaven pomník.⁹³

Jednalo se o samostatně stojící, dvoupodlažní hranolovitou budovu obdélníkového půdorysu s kupolí a dvěma věžemi, komponovanou na hlavní

⁸⁴ Klenovský, *Encyklopedie* (pozn. 9), s. 221.

⁸⁵ König, *Virtuelle Rekonstruktion* (pozn. 82), s. 25.

⁸⁶ Jaroslav Klenovský, *Historie a památky židovské obce v Opavě*, Brno – Krnov – Opava 2009, s. 18.

⁸⁷ Tzv. okružní třídy vznikaly v 19. století ve spoustě měst po vzoru vídeňské Ringstrasse. Jednalo se o prostor, který se vytvořil po zbourání starých hradeb a byl postupně zastavěn.

Jaroslav Klenovský, *Historie a památky* (pozn. 85), s. 19-20.

⁸⁸ Halusková, *Jakob Gartner* (pozn. 25), s. 21.

⁸⁹ Klenovský, *Encyklopedie* (pozn. 9), s. 221.

⁹⁰ Klenovský, *Historie a památky* (pozn. 85), s. 20.

⁹¹ Ibidem, s. 21.

⁹² *Na hořící synagogu se přišla podívat snad celá Opava*, <http://lipka.szm.com/from/SYNAGOGA.html>, vyhledáno 14.3.2021.

⁹³ Opavská synagoga zničená za války se dočkala pomníku, *Hláška: Zpravodaj statutárního města Opavy*, č. 07-08, 2013, s. 10-11.

osu. Rozměry činily 33 × 18 metrů.⁹⁴ Celou stavbu musel architekt kvůli urbanistické koncepci situovat směrem na jihovýchod, a ne na východ, kam by měla být synagoga oltářem správně nasměrována.

Všechna průčelí synagogy vypadala značně podobně. Ve středu každého se nacházel trojúhelníkový štít s kapličkou pro kamenné desatero. U fasády využil Gartner pravidelných pásů světlé omítky a režných cihel obdobně jako u olomoucké synagogy. Plocha štítů byla lemována plastickým dekorem s obloučkovým vlysem a členěna šambránami okolo gotizujících oken s kamennými kružbami. V průčelí, které směřovalo na severozápad, se nacházelo pět vstupů, z nichž prostřední tři sloužily výhradně pro muže a vedly přes předsálí do hlavního prostoru. Dva vchody po stranách byly pro ženy, jimž patřila místa na galerii. Na tu se dostávaly po dvojici symetrických schodišť. Z boků vedly do synagogy ještě dva další vchody. Poslední vchod se nacházel na jihovýchodní stěně chrámu.

Dominantou chrámu shledáváme mohutnou osmibokou kupoli nacházející se uprostřed nad hlavním sálem. Stála na čtyřech mohutných pilířích a sahala do výšky 29 metrů.⁹⁵ Konstrukce kupole byla ze dřeva a prosvětlovalo ji 8 sdružených oken.⁹⁶ Na jejím vršku se tyčila lucerna s cibulovitým zastřešením. Cibulové bání korunuji také dvojici polygonálních věží (spíše nástavců), které se tyčily nad severozápadním průčelím a odkazují na ortodoxní architekturu. Dvacet báníovitých čučků se potom v pravidelných rozestupech nacházelo na bohatě zdobené islamizující atice po celém obvodu budovy.

V budově se nacházela předsíň, ze které se mohlo jít do zimní modlitebny, místnosti rabína a místnosti kantora. Do druhého podlaží odtud vedly schody na chór s varhanami. Spodní hlavní prostor pro muže disponoval kapacitou 204 sedadel, galerie mohla pojmout až 144 žen.

4.2.3 Kroměříž

Synagoga v Kroměříži [obr. 7] pochází z pozdějšího období Gartnerovy tvorby a je zároveň poslední známou realizací na našem území.⁹⁷ I když kroměřížská Židovská obec cítila potřebu starou synagogu ze 17. století ve velmi špatném stavu zrekonstruovat, nebo postavit novou již od konce 70. let 19. století, z finančních důvodů k tomu nedošlo. Až po prodeji starého hřbitova roku 1882, který se nacházel na dnešním Komenského náměstí, se představy začaly stávat reálnějšími. Dalším problémem ovšem byla nespolupráce vedení města.

⁹⁴ Vnější rozměry.

⁹⁵ I s Lucernou a její střechou.

König, *Virtuelle Rekonstruktion* (pozn. 82), s. 26.

⁹⁶ Tento fakt dozajista přispěl k rychlému požáru synagogy v listopadu 1938.

⁹⁷ Halusková, *Jakob Gartner*, (pozn. 25), s. 20.

To všechny žádosti o prodej pozemku až do roku 1904 neschválilo a stará synagoga tak nadále fungovala a zároveň chátrala. Začátkem 20. století nastal zlom, kdy sama obecní rada rozhodla o špatném stavu synagogy a postavení nové. Měla být postavena na oslavu 60. jubilea panování císaře Františka Josefa I. Místo starého hřbitova už město obsadilo měšťanskou a dívčí školou, pro stavbu si tedy zvolili jinou část Komenského náměstí, přesněji na východním konci, která byla odkoupena roku 1908. Téhož roku Jakob Gartner vypracoval plán synagogy, který odpovídal více orientalizujícímu stylu praktikovanému u jeho dřívějších synagog [obr. 8].⁹⁸ Zakončení věží bylo báňovité, a i výzdoba fasády působila větší měrou orientálně. Okna byla sdružená a kupole sahala do větší výšky díky řadě oken navíc. Z neznámých důvodů nebyl tento návrh realizován. Příštího roku Garner předložil finální verzi projektu [obr. 9], kterou ladil více do novorománského slohu, a ještě téhož léta v května se začalo stavět. Budova byla dokončena v červnu 1910 a 3. července slavnostně vysvěcena.⁹⁹

Synagoga v Kroměříži opět nepatří mezi ty šťastnější, které se dožily dnešní doby. Osudným se jí stal listopad 1942, kdy nacistické vedení obce rozhodlo o její likvidaci, jelikož se nacházela na příliš viditelném a reprezentativním místě.¹⁰⁰ Demolice proběhla tak, že synagogu poskytli ženijnímu oddílu wehrmachtu jako objekt vojenského cvičení a ti ji vyhodili do povětří. Dochovalo se pouze desatero ze štítu průčelí a sedm kamenných donačních desek, které jsou dnes uloženy ve sbírkách kroměřížského muzea.¹⁰¹ Od roku 1994 stojí na jejím místě památník vyvrácené židovské komunity a její synagogy od sochaře Olbrama Zoubka.¹⁰²

Kroměřížská synagoga byla opět dvoupodlažní halovou budovou podlouhlého půdorysu se třemi půlkruhovými výběžky (dva na severní straně a jeden na jižní). V nejvyšším bodě sahala do výšky 25 metrů a její vnější rozměry činily 20 × 23,5 metrů.

V každém ze čtyř průčelí na první pohled zaujme velká gotizující rozeta s Davidovou hvězdou. Východní vstupní průčelí mělo formu rizalitu a navrchu bylo zakončeno trojúhelníkovým štítem, na jehož vrcholku se tyčilo kamenné desatero. Okna i dveře jsou půlkruhovitě zakončena, a celá stavba tak společně s poměrně strohou fasádou působí románským dojmem.

Dominantou byla na střed usazená osmiboká kupole zakončená lucernou se stanovou stříškou. Stála na čtyřech mohutných pilířích, které zároveň podpíraly také druhé podlaží. Kupoli kromě lucerny prosvětlovalo osm oválných oken. Téměř do stejné výšky sahaly dvě, směrem k západnímu průčelí

⁹⁸ Arno Pařík, *Symboly emancipace: Synagogy 19. století v českých zemích*, Praha 2013, s. 98.

⁹⁹ Petr Pálka, Proměna míst židovských hřbitovů a synagog v Kroměříži během času, *Zvuk Zlínského kraje*, jaro/léto, 2018, s. 48–52.

¹⁰⁰ Ibidem, s. 51.

¹⁰¹ Klenovský, *Encyklopedie* (pozn. 9), s. 156.

¹⁰² Ibidem.

předsazené, osmiboké věže s jehlovou střechou završené šesticípými hvězdami. Barokní koncepce kupole a dvou věží v průčelí je dalším projevem Gartnerova eklekticismu a mísení stylů a svědčí dle Klenovského o určité inspiraci křesťanským uměním.¹⁰³

Trojité vchod na západním průčelí sloužil pro muže a vedl přes předsíň a vestibul s šatnou do hlavního prostoru. Vstup pro ženy byl netradičně umístěn z boku na jižní straně a vedl ke schodišti, které se nacházelo v jižní věži. Po tom se ženy dostávaly na galerii. V protější severní věži se nacházela denní modlitebna a nad ní toalety. V druhém patře při východní stěně nad oltářem se nacházel chór pro zpěváky, pod ním dvě malé místnosti pro rabína a kantora. Interiér synagogy je výjimečným pro netradičně propojené secesní a gotizující prvky [obr. 10].

4.2.4 Seznam Gartnerových synagog¹⁰⁴

1890	Hlohovec (zničena 1960)
1891	Trnava (dnes výstavní prostor Galerie Jána Koniarka)
1892-1893	Holešov (zničena 1941)
1892-1896	Opava (zničena 1938)
1894	Debrecín „Deák téri“ (zničena ?)
1896	Vídeň, Humboldtgasse 27 (zničena 1938)
1895-1897	Olomouc (zničena 1939)
1898	Vídeň, Kluckygasse 11-13 (zničena 1938)
1898	přestavba přerovské synagogy (dnes kostel řecké pravoslavné církve)
1898	Vídeň, Braunhubergasse 7 (zničena v roce 1938)
1899	Bohumín (zničena 1940)
1901	Orlová (zničena 1939)
1901-1904	Prostějov (přestavěna, dnes kostel Československé církve husitské)
1907-1908	Vídeň, Siebenbrunnengasse 1 (zničena 1938)
1909-1910	Kroměříž (zničena 1942)
1899-1900	Târgu Mureș

¹⁰³ Jaroslav Klenovský, *Židovské památky Zlínského kraje*, Zlín 2010, s. 51.

¹⁰⁴ Sestaveno na základě prací Jaroslava Klenovského (pozn. 9), Pavla Zatloukala (pozn. 24), Terezy Haluskové (pozn. 25) a dalších vlastních dílčích rešerší.

4.3 Olomoucké projekty

Gartner se také ve velké míře věnoval projektům obytných a komerčních domů a vil. Většina těchto staveb našťastí na rozdíl od synagog stojí dodnes. Jeho zákazníky byli především zámožní měšťané. Uplatňoval slohové mísení, které je pro pozdní historismus typické. V oblibě měl kupole, vížky, štukové dekorace atd. Na jeho stavbách si můžeme povšimnout prvků renesance, manýrismu, rokoka, baroka, gotiky i rané secese. Městy, ve kterých ke své činnosti dostal největší prostor, byly Vídeň a Olomouc, kde se také nacházely dvě jeho projekční kanceláře. Olomoucká synagoga tedy nebyla jedinou stavbou, o kterou se Gartner zasloužil. Prvně se na olomoucké architektonické scéně objevil roku 1892, kdy staví dva obytné domy. Jedním z nich byl třípodlažní nájemní dům pro Johanna Ottahala [obr. 11], druhý předměstská vila bratří Mayů v Hejčíně [obr. 12].¹⁰⁵ Obě budovy nesou neobarokní a neorenesanční prvky. Štuková výzdoba je bohatěji použita v případě Ottahalova domu, který se vyznačuje také bohatou figurální výzdobou.¹⁰⁶

Nově vznikající prostory po zbourání městského opevnění daly příležitost vzniku nové zástavby. Roku 1894 vypracoval rakouský urbanista a architekt Camillo Sitte (1843-1903) pro město Olomouc regulační plán, který vedení města přijalo o rok později. Cílem bylo vytvořit kolem historického jádra na místě někdejších hradeb okružní třídu inspirovanou vídeňskou Ringstrasse. Kombinoval při tom parkové úpravy s novým zastavěním. Vznikající parcely nebyly příliš hluboké, aby se zabránilo nežádoucímu využívání vnitroblokových prostorů.¹⁰⁷ Této nastalé situace mohl využít i Jakob Gartner a od poloviny 90. let se věnuje nové zástavbě, nejčastěji stavbě nájemních domů.¹⁰⁸

Největší veřejnou stavbou projektovanou Jakobem Gartnerem je Ústav pro výchovu a vzdělávání dívek hraběte Pöttinga [obr. 13].¹⁰⁹ Dvoupodlažní stavba, jejímž objednavatelem byl kapitulní probošt hrabě Emanuel Pötting, započala roku 1894. Úplného dokončení se dočkala o pět let později a nesla gotizující prvky.

Za zmínku také stojí nově vzniklá vilová čtvrť na ulici Vídeňské. Jednalo se o soubor vil [obr. 14] postavených mezi lety 1895 a 1898 se stejným konceptem. Všechny vily jsou vícepodlažní, s vyvýšeným přízemím a podsklepené. Dominují jim schodišťové věže, ve kterých se vždy nachází také vchod. Uvnitř se nalézají luxusní prostorné místnostmi.¹¹⁰ Nejnáročněji byla řešena první z nich, známá vila

¹⁰⁵ Dům Johanna Ottahala stojí na Ostružnické 21, Vila bratří Mayů na Dolní hejčínské 50.

¹⁰⁶ Zatloukal, *Jakob Gartner* (pozn. 24), s. 180.

¹⁰⁷ Jiří Hrůza, Camillo Sitte, in: Camillo Sitte, *Stavba měst podle uměleckých zásad*, Praha 1995, s. 9.

¹⁰⁸ Např. na Palachově nám. 1, Palackého 1, Palackého 8.

¹⁰⁹ Pöttingova 2

¹¹⁰ Halusková, *Jakob Gartner* (pozn. 25), s. 35.

Eduarda Hamburgera.¹¹¹ Architekt užil směs renesance (lodžie, atikové štíty), manýrismu (maskarony) a baroka (balustrády teras).¹¹² Dalšími objednateli byli Hans Passinger, Wilhelm Briess, Ignác Briess a Joseph Bermann.¹¹³

¹¹¹ Vídeňská 2.

¹¹² Zatloukal, *Jakob Gartner* (pozn. 24), s. 182.

¹¹³ Passingerova vila na Vídeňské 12 – neorokokový styl se secesními prvky
vila Wilhelma Briesse na Vídeňská 4 – neorenesanční styl,
vila Ignáce Briesse na Vídeňská 8 – neogotický styl,
Bermannova vila na Vídeňské 6 – neobarokní styl s rokokovými prvky.

5. Stavba olomoucké synagogy 1895-1897

5.1 Architektonická soutěž

Mezi nově vzniklé plochy po zbourání olomouckého opevnění patřil také prostor v okolí Terezké brány nazvaný dle Sitteho plánu Náměstí Marie Terezie.¹¹⁴ Dvě parcely v jižní části náměstí zakoupila Židovská obec v listopadu roku 1894.¹¹⁵ Byl zřízen stavební výbor, který stejně jako celou Židovskou obec vedl Eduard Hamburger. Dalšími členy byli Hermann Brach, Bernhard Kaufmann, Jakob Kirschner, Josef Löw, Sigmund Zweig a Josef Groák (1840-1907).¹¹⁶

Krátce po koupi pozemku došlo k vyhlášení veřejné soutěže a do dubna 1895 výbor obdržel tři architektonické projekty.¹¹⁷ Jednalo se o návrhy Jakoba Gartnera, Maximilana Katschera a Carla Korna. Všichni tři architekti byli židovského původu. Maximilian Katscher (1858-1917) se stejně jako Gartner narodil na Moravě. Vyrůstal ve Slavkově u Brna, a po absolvování střední školy studoval na Technické univerzitě ve Vídni. V tomto rakouském městě také nejvíce působil a nachází se v něm jeho nejvýznamnější realizace – boční křídlo obchodního domu Herzmannsky.¹¹⁸ Rodištěm Carla Korna (1852-1906) jsou polské Wadowice, poblíž kterých se také nalézá centrum jeho působnosti – Bělsko-Bělá. Jeho Alma mater byla taktéž Technická univerzita ve Vídni.¹¹⁹

S rozhodováním se výbor obrátil na odborníka, profesora Karla Königa (1841-1915), který představoval jednoho z předních architektů vídeňského pozdního historismu.¹²⁰ Ten rozhodl o vítězství Jakoba Gartnera. Druhá cena připadla Katscherovi a třetí Kornovi.¹²¹

¹¹⁴ Dnes Palachovo náměstí.

Der Maria Theresiaplatz, *Mährisches Tagblatt*, 1894, č. 83, 11. 4., s. 4.

¹¹⁵ Na jedné z nich měla stát synagoga, na druhé dům rabinátu.

Oppenheim (pozn. 28), s. 454.

¹¹⁶ Díky poslednímu zmíněnému máme o stavbě synagogy poměrně velké množství zpráv. Rodina Groákových totiž vydávala noviny *Mährisches Tagblatt* – Moravský deník. Toto periodikum bylo tištěno v Olomouci a rozšířeno po celé Moravě v letech 1880-1946. O budově synagogy se zde dozvídáme z kratších i delších zpráv.

¹¹⁷ Zur Einrichtung eines israel. Tempels in Olmütz, *Mährisches Tagblatt*, 1894, č. 269, 23. 11., s. 4.

¹¹⁸ Stiftgasse 3.

Dagmar Herzner-Kaiser, *Maximilian Katscher*, <http://www.architektenlexikon.at/de/280.htm>, vyhledáno 1.4.2021.

¹¹⁹ Marcin Czyżewski, *Korn zbudował Bielsko i dostał nowy nagrobek*, https://bielskobiala.wyborcza.pl/bielskobiala/1,88025,7016182,Korn_zbudowal_Bielsko_i_dostal_nowy_nagronag.html?disableRedirects=true, vyhledáno 1.4.2021.

¹²⁰ Zur Einrichtung eines israel. Tempels (pozn. 117), s. 4.

Jutta Brandstetter, *Karl König*, <http://www.architektenlexikon.at/de/311.htm>, vyhledáno 1.4.2021.

¹²¹ Zatloukal, *Jakob Gartner, život a dílo* (pozn. 24), s. 47.

5.2 Průběh stavby

12. května 1895 předložil Jakob Gartner stavební plán a návrh nákladů, které výbor schválil. Zároveň byl architekt pověřen vypracováním podrobného návrhu [obr. 15-23] a vedením stavby synagogy.¹²² Dochovaný konvolut nacházející se v Okresním archivu v Olomouci obsahuje plány prvního a druhého podlaží s galerií, dále potom plán podstřeší. Velice zajímavé a umělecky zdařilé jsou řezy budovou – Gartner vypracoval jak podélný, tak příčný řez. Na obou si lze jasně povšimnout některých budoucích prvků výzdoby [obr. 17-18]. Velmi kvalitně zpracované jsou také pohledy zvenčí. Architekt zpracoval dva, jeden ze strany od náměstí Marie Terezie [obr. 15], druhý z boku od jihozápadu [obr. 16]. Techničtějšího rázu jsou plány vzduchového topení [obr. 20] a železné konstrukce kupole a bání [obr. 22-23], které v materiálech taktéž nalezneme.¹²³

Finanční prostředky pocházely od štědrých dárců z řad členů Židovské obce a poskytnuté půjčky 60 000 zlatých.¹²⁴ Samotná stavba započala v červnu roku 1895 a byla svěřena do rukou místní stavební firmě Aulegk & Zapletal.¹²⁵ Spolupráce s touto firmou, známou po celé Moravě, nepředstavovala pro Gartnera nic nového. Pracoval s ní například již při stavbě vil na ulici Vídeňské v Olomouci. Tato společnost se na stavbě nepodílela jediná. Jednotlivé úkony byly rozděleny mezi mnoho dalších řemeslníků a umělců.¹²⁶

Stavba a náležitosti s ní spojené probíhala v pořádku. Jedinou nedokonalostí je její poloha, co se světových stran týče. Svatostánek se kvůli uliční linii nepodařilo orientovat směrem na východ, jak by tomu správně mělo být, a mířil proto na jihovýchod.

¹²² Die Einweihung des israelitischen Tempels, *Mährisches Tagblatt*, 1897, č. 82, 10. 4., s. 5.

¹²³ Olomouc, Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouc, Památné objekty – synagoga, stavba synagogy a obytné budovy, stavební plány, rozpočty, situační zprávy, zničení a demolice, č. pom. 896, inv. č. 42, sign. 648.

¹²⁴ Zweig (pozn.1), s. 3.

¹²⁵ Zum Baue des israelitischen Tempels, *Mährisches Tagblatt*, 1895, č. 141, 21. 6., s. 5.

¹²⁶ Die Einweihung des israelitischen Tempels (pozn. 122), s. 5.

Železárný Zöptauer a Stefanauer – stavební práce se železem, Adolf Mather z Olomouce – zámečnické práce, Johann Frodl z Markt Neugasse – tesařské práce, Albert Förster ze Zlatých hor a J. Havlášek z Olomouce – kamenické práce, Gustav Eckhardt z Vídně – sochařská tvotba, Emil Sonnek – práce s mramorem, A. Detoma z Vídně – štukové práce, M. Fischer z Olomouce a Lederer & Nessenyi z Vídně – Mozaiky, Carl Schuhmann z Vídně – instalatérské práce, Josef Kratschmer z Olomouce a Alois Müller z Olomouce – práce se sklem, Julius Schmelz z Moravské Ostravy – dlažební práce, E. Wanke z Olomouce – malířské práce, Eduard Kordina z Brna – vlysy, J. Ottahal z Olomouce – kovové vybavení, Johann Meerkatz z Vídně a František Vyhnánek z Olomouce – oplocení, společnost Glanz & Co. z Budapešti – elektrotechnické práce, H. a M. Passingerovi z Olomouce – zajištění elektrického připojení, Henrich Sachs z Olomouce – instalace vodovodního potrubí, Carl Oswald & Co. z Vídně – osvětlení vyrobené z bronzu, Carl Genling's Erben z Vídně a Carl Melzer ze Skalice u České Lípy – vitrážová okna, B. a E. Körtingovi z Vídně – topení, bratři Riegerové z Krnova – varhany, Winter & Richter z Vídně – dekorativní výmalba, Franz Auspitz z Vídně – sedačky a dřevěná konstrukce, Alois Winter z Vídně – čísla sedadel, Jenny Bleichrode z Berlína a Josef Schlesinger z Vídně – zlaté vyšívací práce, Mathias Thoman z Vídně – schránka na milodary a umyvadla.

Dokončenou synagogu měli lidé možnost poprvé spatřit roku 1897. Ke slavnostnímu vysvěcení došlo 11. dubna. Jednalo se o velkou oslavu, které se účastnilo mnoho tehdejších významných osobností z Olomouce i odjinud.¹²⁷

¹²⁷ Die Einweihung des neuen israelitischen Tempels, *Mährisches Tagblatt*, 1897, č. 83, 12. 4., s. 3.

6. Architektura a umělecké prvky

6.1 Exteriér

Jakob Gartner navrhl budovu [obr. 24-56] ve svém charakteristickém orientalizujícím eklektickém stylu. Velkou podobnost můžeme nalézt u synagogy v Opavě, kterou architekt projektoval ve stejnou dobu. Rozdíl je především ve velikosti.

Jedná se o samostatně stojící blokovitou dvoupodlažní budovu s obdélníkovým, osově souměrným půdorysem, jejíž rozměry činí 22 × 30 metrů a výška 38,5 metrů.¹²⁸

Uprostřed všech čtyř průčelí se nacházel trojúhelníkový štít, na západní straně navíc s kamenným desaterem na vrcholu. Výrazným elementem, který tvořil další společný prvek olomoucké a opavské synagogy, je střídání materiálů na fasádě. Červenou cihelnou plochu ozvláštňují podélné pruhy světlé omítky, doplněné o orientální motivy v okolí oken a dveří a po obvodu na korunní římsě. Zde se také nachází obloučkový vlys. Velká okna zdobily rozety, které členily stavbu v hojném počtu a dodávaly gotický ráz, i když se jednalo o okna zakončená obloukem. Tři největší se nacházela nad hlavním vstupem. Prostřední lehce převyšovalo dvě ostatní a od sebe byla oddělena sloupy s ozdobnými hlavicemi. Tyto sloupy také nalézáme po stranách vstupních dveří, jež byly navíc zdobeny archivoltami. Na hlavním průčelí se nacházela ještě další dvě okna po stranách taktéž s gotickou kružbou a nad nimi nezvyklé drobné šestilisté okenní otvory. Všechna ostatních průčelí vypadala obdobně a nacházela se ve dvou řadách nad sebou. Vchodů bylo celkem sedm – tři, již zmíněná při hlavním průčelí, dvě zezadu budovy a po jednom vchodu po stranách. Tyto boční vstupy měly zdobená ostění a malé stříšky.

Své výšky stavba dosahovala díky dominující kupoli, kterou tvořila železná konstrukce zakončená lucernou s cibulovitou střechou a Davidovou hvězdou na vrcholu. Kromě lucerny kupoli prosvětlovalo osm párů sdružených obloukových oken s jednoduchou kružbou v horní části. Po celém obvodu kupole se pod okny táhla linie obloučkového vlysu. Střechu dále zdobily dvě polygonální vížky, nacházející se po stranách západního průčelí, taktéž s cibulovitými střechami a osmi úzkými vysokými půlkruhově zakončenými okny. Jejich báňovité zakončení nápadně připomíná prvky ortodoxní architektury. Členitou střešní atiku lemovalo po celém obvodu celkem 18 čučků na podstavcích, což můžeme vnímat jako jakýsi neobarokní prvek.

¹²⁸ Vnější rozměry.

6.2 Interiér

Jelikož se mnoho obrazové dokumentace, která by zachycovala interiér synagogy [obr. 57-60], nedochovalo, možnosti jsou značně omezené. S jistotou můžeme na základě dochovaných plánů říct, že se jednalo o halový prostor, který ze tří stran lemovala ženská galerie. Vedly na ni schody pod levou průčelní věží. Prostoru dominovaly čtyři masivní pilíře podpírající kupoli. Přízemí disponovalo 440 místy pro muže, galerie původně 262, později 292 místy pro ženy.¹²⁹

Další místnosti v plánu nejsou popsány, kromě denní modlitebny, která měla svůj vlastní menší oltář a pojmulu až 50 věřících. Nacházela se za oltářem. Ostatní prostory sloužily s největší pravděpodobností jako místnost pro rabína, sbor, šatny apod. Celou budovu vyhřívalo horkovzdušné topení. Za oltářem nad denní modlitebnou bychom našli místo pro sbor a varhany.¹³⁰

Dalším významným prvkem, který se dokonce, i když v omezeném počtu, dochoval, jsou votivní vitrážová okna vytvořena firmou Karla Melzera ze Skalice u České Lípy obsahující jména lidí, kteří finančně přispěli na stavbu synagogy. Zdobí je převážně florální motivy. Mezi zachráněné vitráže, které se nacházejí v synagoze v Lošticích, patří okna Theresie Sonnenscheinové, zástupců Židovské obce, rabína Bertholda Oppenheima a jeho ženy Marie, Daniela Dawida Grosse, Moritze Grosse a Marcuse a Netty Zweigových.¹³¹ Z interiéru se také zachovalo deset řad lavic z přízemí. Byly vyrobeny z dubového dřeva Franzem Auspitzem z Vídně a poměrně bohatě vyřezávány.¹³²

Strop tvořila nepravá klenba bohatě zdobená štukem zakončená římsou s florální tematikou a motivem mušlí. Hojně používaným byl obloučkový vlys a slepé arkády, jež zkrášlovaly zábradlí ženské galerie a vyskytovaly se také na oltáři. Ten se nacházel v jihovýchodní části chrámu na vyvýšeném pódiu společně s řečništěm a měl formu malého „chrámku“ s pěti báněmi, jednou větší a čtyřmi menšími okolo.¹³³ Na synagogu nezvyklou byla kazatelna přiléhající k východnímu pilíři kupole, navíc s bohatou štukatérskou výzdobou.

¹²⁹ Ve většině literatury se můžeme dočíst o počtu 304 sedadel v patře. Z mého bádání a zkoumání pramenů ovšem plyne, že tento údaj je chybný.

Více o rozšíření počtu míst v podkapitole „Před požárem“.

¹³⁰ Varhany byly vyrobeny společností bratří Riegerů z Krnova.

Die Einweihung des israelitischen Tempels (pozn. 122), s. 5.

¹³¹ Gabriela Elbelová (ed.), *Olomoucká synagoga 1897-1939*, Olomouc 2017, s. 83.

¹³² Die Einweihung des israelitischen Tempels (pozn. 122), s. 5.

¹³³ Klenovský, *Encyklopedie* (pozn. 9), s. 215.

7. Další osudy synagogy

7.1 Před požárem

Synagoga sloužila svému účelu něco málo přes čtyřicet let do vypálení. Je samozřejmostí, že v průběhu této doby muselo docházet k opravám a drobným změnám, o kterých máme přehled díky materiálům z Okresního archivu. Pokud mělo dojít v synagoze k větším změnám, musely být předloženy městskému úřadu ke schválení. Ten rozhodl o vhodnosti úprav a zda se Židovské obci dostane nějakých finančních úlev.

První větší známou úpravou můžeme sledovat rozšíření sedadel na ženské galerii.¹³⁴ Rekonstrukci si po letech používání zasloužily i interiér a exteriér. K částečné obnově vnitřních prostor došlo v srpnu 1932. Nevíme přesně, o jaké konkrétní opravy se jednalo, jelikož nespádaly pod ty, které musely být schváleny městským úřadem. V dokumentech jsou popsány jako „menší adaptace“. Práci měl na starosti Bedřich Schönfeld, stavební inženýr a stavitel z Olomouce.¹³⁵

Vnější úprava proběhla o pět let později, a to roku 1937. 12. června informovala Židovská obec stavební úřad o svých úmyslech provést opravy, které měly figurovat v daňových úlevách. Bylo proto zapotřebí, aby synagogu před započítím stavebních prací stavební úřad prohlédl za účelem zjištění nutnosti a pro pozdější bezproblémové potvrzení účtů. Jakmile se tak 16. června stalo, práce mohly začít.¹³⁶

Arnošt Weisz se ujal opravy omítek a čištění fasády, František Rektořík klempířství, Karel Berka zde pracoval jako malíř, Bedřich Schönfeld jako stavitel, Ervín Klein jako natěrač, B. Reichar jako elektrotechnik, firma Walter & Klein měla

¹³⁴ Rozšíření sedadel o 30 míst z 262 na 292 proběhlo v květnu roku 1924. 2. května předala Židovská obec přípis městské radě, kterým ji informovala o svých úmyslech. Jelikož ovšem úřady neměly potřebné materiály k zjištění, kolik sedadel dovolovaly statistické výpočty, vyžádaly si měření nové. To nakonec nebylo potřeba. 28. května se tajemník Židovské obce dostavil k městské radě s plány, ze kterých jasně plynulo, že galerie pojme až 304 míst bez jakéhokoliv přetížení. Nic tedy nebránilo tomu, aby rozšířili kapacitu na již zmíněných 292 sedadel.

Olomouc, Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouc, Památné objekty – synagoga, stavba synagogy a obytné budovy, stavební plány, rozpočty, situační zprávy, zničení a demolice, *Dopis druhého náměstka starosty adresovaný prezidentu Židovské obce náboženské ze dne 23.5.1924*, č. pom. 896, inv. č. 42, sign. 648, karton 32, fol. 59r.

Ibidem, *Zápis ústního vysvětlení tajemníka ŽNO z 28.5.1924*

Ibidem, *Dopis městského stavebního úřadu adresovaný prezidentu Židovské obce náboženské ze dne 31.5.1924*, fol. 60v.

¹³⁵ Ibidem, *Oznámení Bedřicha Schönfelda o provádění prací v synagoze ze dne 2.8.1932*, fol. 61r.

¹³⁶ Ibidem, *Dopis ŽNO Olomouc adresovaný stavebnímu úřadu ze dne 12.6.1937*, fol. 63r.

na starosti pokrývačské práce.¹³⁷ K dokončení všech úprav došlo 24. srpna 1937.¹³⁸

7.2 Požár a jeho následky

K osudnému okamžiku došlo v noci z 15. na 16. března 1939 poté, co byly zbytky Moravy, Čech a Slezska obsazeny nacistickým Německem. Tuto pro českou historii nešťastnou událost doprovázely antisemitistické nepokoje po celém území. O požáru [obr. 61-62] se hasičské sbory dozvěděly ve 2:15 ráno telefonicky a v 8:30 byl oficiálně ústně oznámen městské radě.¹³⁹ Dostat plameny pod kontrolu trvalo až do poledne.¹⁴⁰ Příčinu požáru se nepovedlo zjistit a v dokumentech bývá nejčastěji uváděna jako „doposud neznámá“. Otázkou zůstává, do jaké míry vznikaly snahy tuto skutečnost v nově nastalých říšských podmínkách řádně vyšetřit. Dnes můžeme téměř s jistotou určit, že synagoga padla za oběť běsnění stoupenců nacistické ideologie, kterým se společně s okupací dostalo zřejmě také kuráže k provedení tohoto hanebného zločinu.

Požár byl rozsáhlý. Shořela většina vnitřního vybavení, kruchta s varhanami, strop a kupole hlavní lodi.¹⁴¹ Kupole představovala největší problém, jelikož celá ohořela a nikdo si nemohl být jist, že nedošlo k porušení železné konstrukce. V takovém případě by totiž hrozilo její zřícení. V okolí synagogy se nacházelo množství trosek, které bylo potřeba neodkladně odklidit. Zároveň se Židovská obec musela rozhodnout, zda synagogu obnoví, či zbourá.

V průběhu zajišťovacích a odklízovacích prací uzavřel Městský úřad v Olomouci přilehlé ulice a Židovskou obcí byl najat Max Donath, který pracoval jako civilní stavební inženýr a stavitel a zároveň zastával funkci soudního znalce krajského soudu v Olomouci. Ten měl za úkol zhodnotit, v jakém stavu se budova nachází a zda disponuje potencionálem k obnově. Byl také pověřen odstraněním vadných a ohořelých částí synagogy. Došel k závěru, že konstrukce kupole nevykazuje žádné trhliny, a nehrozí tak její zřícení. Veškeré dřevěné části bohužel žáru neodolaly a jejich zbytky tak musely být strženy. Jednalo se o veškeré stropy a trámy.¹⁴² Po dokončení těchto úkonů dne 21. března město čekalo co nejdříve rozhodnutí o dalším osudu synagogy. Židovská obec v dopise městské radě

¹³⁷ Ibidem, *Příloha dopisu ŽNO Olomouc adresovaného městskému stavebnímu úřadu ze dne 15.10.1937*, fol. 67r.

¹³⁸ Ibidem, *Dopis ŽNO Olomouc adresovaný stavebnímu úřadu ze dne 24.8.1937*, fol. 66r.

¹³⁹ Ibidem, *Úřední zápis o hlášení požáru*, fol. 71r.

¹⁴⁰ Ibidem, *Dopis městského stavebního úřadu v Olomouci adresovaný městské radě ze dne 16. 3. 1939*, fol. 72r.

¹⁴¹ *Úřední zápis o hlášení požáru* (pozn.139).

¹⁴² Olomouc, Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouc, Památné objekty – synagoga, stavba synagogy a obytné budovy, stavební plány, rozpočty, situační zprávy, zničení a demolice, *Vyjádření inž. Maxe Donatha*, č. pom. 896, inv. č. 42, sign. 648, karton 32, fol. 76r.

z téhož dne ovšem oznamuje, že nejdříve musí dojít k jednání s pojišťovnami a ke schůzi výboru Židovské obce, jelikož rozhodnutí je zapotřebí jednotné.¹⁴³

Celá věc se vyřešila až v říjnu téhož roku. Starosta v dopise z 18. října 1939 informuje náboženskou obec o svém jednání s vládním komisařem, které zahájil na rozkaz tajné státní policie.¹⁴⁴ Z dopisu vyplývá, že poškozená synagoga a správní budova nacházející se v blízkosti, bude moci být na náklady města odklizená do konce roku.¹⁴⁵ Výměnou ovšem Židovská obec musí postoupit pozemky, na kterých se obě budovy nachází. To znamenalo vyklidit správní budovu, na kterou jim byla nabídnuta jednoměsíční výpovědní lhůta. Jako další měla náboženská obec také začít podnikat přípravné kroky ke své likvidaci.¹⁴⁶

V podobném duchu se nesla i 27. schůze výboru náboženské obce v Olomouci 19. října 1939. Jako první bod členové projednávali bourání synagogy a postoupení pozemku.¹⁴⁷ V protokolu je uvedeno, že předsedu výboru Dr. Meissnera a tajemníka obce povolali k veliteli tajné státní policie již 22. září. Tam jim bylo údajně sděleno následující: „...náboženská obec židovská dostává příkaz zbourati požárem poškozenou synagogu, nebo opravit. Na námitku, že pro tyto účely není prostředků, bylo nařízeno, že bourání provede město Olomouc, za což jest mu postoupiti bezplatně pozemek.“ Takto zní verze, která byla pozměněna na rozkaz tajné policie 21. října 1939. Původní podobu, kterou pisatel několikrát přepsal na stroji, ovšem lze přečíst: „...náboženská obec židovská dostává příkaz zbourati požárem poškozenou synagogu, kteroužto práci bude pověřena městská obec Olomouc, za což jest jí postoupiti bezplatně pozemek.“ Ač je rozdíl nepatrný, můžeme z této úpravy vyčíst, že i když hlasování o zbourání nakonec dopadlo jednotně, nemuselo být zcela dobrovolné. Tento obchod se rozhodně nedá shledat příliš výhodným. Dle protokolu ze schůze činila výkupní cena za m² 50 korun, což při velikosti pozemku 1 295 m² je 64 750 korun. Za odklizení trosek si město naúčtovalo 25 000 korun. Zbýlých 39 750 korun tedy připadlo městu jako dar. Za jediné relativní pozitivum můžeme považovat fakt, že movité vybavení synagogy, které přežilo požár, zůstalo ve vlastnictví Židovské obce.¹⁴⁸

Jak zmiňuji výše, k dokončení demolice [obr. 63-68] mělo dojít do konce roku 1939, tak se ovšem nestalo. Nejprve město prodloužilo lhůtu do 15. února a později ještě jednou, a to do 30. března.¹⁴⁹ Jako důvod je uváděna příliš tuhá zima.

¹⁴³ Ibidem, *Dopis Židovské obce v Olomouci z 21. 3. 1939*, fol. 77r.

¹⁴⁴ Z pramenů víme, že zásah tajné policie do situace ohledně synagogy byl poměrně běžný.

¹⁴⁵ Tato budova nebyla nijak poškozena požárem.

¹⁴⁶ Praha, Židovské muzeum, fond Židovská náboženská obec Olomouc, Synagogy – spisy, *Dopis starosty ŽNO Olomouc adresovaný Presidiu náboženských židovských obcí z 18.10.1939*, č. poř. 147, sign. 34366.

¹⁴⁷ Členů bylo přítomno 21.

¹⁴⁸ *Protokol o 27. schůzi výboru náboženské obce* (pozn. 3).

¹⁴⁹ Olomouc, Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouc, Památné objekty – synagoga, stavba synagogy a obytné budovy, stavební plány, rozpočty, situační zprávy, zničení a demolice, *Žádost o prodloužení lhůty pro demoliční práce*, č. pom. 896, inv. č. 42, sign. 648, karton 32, fol. 79r. – Ibidem, *Rozhodnutí o prodloužení demoličních prací do 30. března 1940*, fol. 80v.

Po válce byl prostor upraven na parčík, kde v období komunistické vlády stálo sousoší Lenina a Stalina.¹⁵⁰ Dnes na místě někdejší synagoga nalezneme parkoviště a budovu připomíná už jen pamětní deska umístěná na jedné z blízkých budov [obr. 69].

V roce 2021 odborníci z katedry geoinformatiky Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého ve spolupráci s významným olomouckým sochařem Jiřím Žlebkem vytvořili 3D model synagogy, který poslouží k výrobě odlitku z bronzu. Ten pak bude zdobit Palachovo náměstí. Autorem základní studie celého památníku je renomovaný architekt Michal Sborwitz a měl by vzniknout během letošního roku.¹⁵¹

¹⁵⁰ Klenovský, *Encyklopedie* (pozn. 9), s. 215.

¹⁵¹ Michal Folta, *Památník olomoucké synagogy má vytištěný model. Je mimořádně detailní*, <https://www.olomouc.eu/aktualni-informace/aktuality/26980>, vyhledáno 31.4.2022.

8. Závěr

Ve své práci jsem došla k několika závěrům. Jakob Gartner byl významným architektem jak na Moravě, tak v celé monarchii. Bohužel není příliš znám mezi širší veřejností. Dle mého názoru tento fakt způsobuje to, že většina jeho nejvýznačnějších budov, především ze sakrální tvorby, a mezi nimi i olomoucká synagoga se nedochovala do dnešních dnů. Co se týče vývoje jeho stylu, i když na první pohled působí popisované synagogy rozdílně, můžeme na nich pozorovat Gartnerův rukopis typický napříč léty – konkrétně mísení stylů z různých období historie. Na jeho synagogách můžeme nalézt znaky orientální, barokní, gotické, ale také například i rysy inspirované ortodoxní architekturou. Užitím směsi těchto slohů vytváří něco nového a svým způsobem nezařaditelného. Olomoucká synagoga, jež je zářným příkladem tohoto mísení, vznikla dle předobrazu synagogy opavské, se kterou ji pojí nápadná podoba. Lze tedy vyvodit, že tento „model“ sklízel ve své době úspěch. Stavba se vyznačuje prvky gotiky (kružba v oknech), baroka (kupole a věže), ortodoxní (báně) i románské architektury (tvar oken).

Ač jsem při bádání došla závěru, že Olomoucká židovská obec nepatřila mezi nejzbožnější, její kulturní a sociální aspekt hrál významnou roli v upevňování komunity. V tomto ohledu je až nadmíru jasné, proč došlo k jejímu vypálení jako symbolu židovské pospolitosti a jednoty.

Při psaní práce jsem kladla důraz na probádání dosud nereflektovaného archivního materiálu a snažila jsem se, jak jen to bylo možné, stavět na pramenném základě. V tomto duchu se nese sedmá kapitola „Další osudy synagogy“, tvořená z informací nalezených v archiváliích Okresního archivu Olomouc a Židovského muzea v Praze. Podrobně díky ní lze nahlédnout do historie synagogy od jejího postavení až do doby, kdy po ní zbylo jen prázdné místo. Ze zkoumání tohoto období plyne, že v synagoze v průběhu času docházelo k menším i větším změnám, například zvýšení kapacity míst nebo rekonstrukce exteriéru i interiéru. Zajímavý je také samotný požár, jeho okolnosti a demolice, která se po množství jednání nakonec ukázala jako nevyhnutelná.

Doufám, že popis a obrazová příloha sestavená z co možná největšího množství obrazové dokumentace poslouží pro komplexní představu příštích generací o tom, jak tato významná olomoucká stavba vypadala.

Použité prameny

Olomouc, Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouc, Památné objekty – synagoga, stavba synagogy a obytné budovy, stavební plány, rozpočty, situační zprávy, zničení a demolice, č. pom. 896, inv. č. 42, sign. 648.

Praha, Národní archiv Praha, fond Židovské matriky, Úřední knihy Přerov, inv. č. 1718.

Praha, Židovské muzeum, fond Židovská náboženská obec Olomouc.

Použitá literatura

Josef Bartoš, *Akce Albrecht der Erste na střední Moravě a zdejší židovská komunita*, <https://kehila-olomouc.cz/rs/768/akce-albrecht-der-erste-a-zdejsi-zidovska-komunita/>, vyhledáno 18.2.2021.

Josef Bartoš, *Arizace židovského majetku v Olomouci v roce 1939*, in: *Tereziánské studie a dokumenty*, Praha 2000, s. 297-308.

Josef Bartoš, *Olomouc: malé dějiny města*, Olomouc 2002.

Gabriela Elbelová (ed.), *Olomoucká synagoga 1897-1939*, Olomouc 2017.

Jiří Fiedler, *Židovské památky v Čechách a na Moravě*, Praha 1992.

Tereza Halusková, *Jakob Gartner, architekt Moravy a Slezska* (bakalářská práce), Katedra dějin umění FF UPOL, Olomouc 2012.

Tereza Halusková, *Tvorba architekta Jakoba Gartnera na území Rakouska-Uherska* (diplomní práce), Ústav pro dějiny umění FFUK, Praha 2016.

Jiří Hrůza, Camillo Sitte, in: Camillo Sitte, *Stavba měst podle uměleckých zásad*, Praha 1995, s. 6-13.

Robert Kazimierz Wieczorek, *Virtuelle Rekonstruktion der Synagoge in Olmütz* (diplomní práce), Fakultät für Raumplanung und Architektur, Technischen Universität Wien, Wien 2011.

Jaroslav Klenovský, *Encyklopedie židovských památek Moravy a Slezska*, Praha 2018.

Jaroslav Klenovský, *Historie a památky židovské obce v Opavě*, Brno – Krnov – Opava 2009.

Jaroslav Klenovský, *Nedochované památky židovské kultury Moravy a Slezska, Část 3: Synagogy*, Brno 2005.

Jaroslav Klenovský, *Židovské památky Holešova*, Holešov 1999.

Jaroslav Klenovský, *Židovské památky Zlínského kraje*, Zlín 2010.

Jaroslav Klenovský – Miroslav Papoušek, *Židovská obec v Olomouci*, Olomouc 1998.

Alexander Kolaritsch, *Virtuelle Rekonstruktion der Synagoge in Holešov* (diplomní práce), Fakultät für Raumplanung und Architektur, Technischen Universität Wien, Wien 2018.

Claudia König, *Virtuelle Rekonstruktion der Synagoge in Opava* (diplomní práce), Fakultät für Raumplanung und Architektur, Technischen Universität Wien, Wien 2013.

Mährisches Tagblatt. Olmütz: J. Groák, 1880-1946.

Zdeněk Melotík, *Olomouc rabína Bertholda Oppenheima*, Olomouc 2005.

Václav Nešpor, *Dějiny města Olomouce*, Olomouc 1936.

Bedřich Nosek – Pavla Damohorská, *Židovské tradice a zvyky*, Praha 2010.

Berthold Oppenheim, Geschichte der Juden in Olmütz, in: Hugo, Gold, *Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart*, Brünn 1929, s. 451-456.

Arno Pařík, *Symboly emancipace: Synagogy 19. století v českých zemích*, Praha 2013.

Petr Pálka, Proměna míst židovských hřbitovů a synagog v Kroměříži během času, *Zvuk Zlínského kraje*, jaro/léto, 2018, s. 48-52.

Tomáš Pěkný, *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, Praha 1993.

Jindřich Schulz – Jiří Šmeral – Jana Burešová (eds.), *Dějiny Olomouce I-II*, Olomouc 2009.

Trude Simonsohn, *Ještě štěstí: vzpomínky*, Olomouc 2018.

Paul Spiegel, *Kdo jsou Židé?*, Brno 2007

Pavel Zatloukal, *Jakob Gartner*, in: *Okresní archiv v Olomouci, výroční zpráva Okresního archivu v Olomouci za rok 1988*, Olomouc 1989, s. 179-194.

Pavel Zatloukal, *Jakob Gartner, život a dílo autora olomoucké synagogy*, in: Gabriela Elbelová (ed.), *Olomoucká synagoga 1897-1939*, Olomouc 2017, 35-57.

Použité internetové zdroje

Jutta Brandstetter, *Karl König*, <http://www.architektenlexikon.at/de/311.htm>, vyhledáno 1.4.2021.

Marcin Czyżewski, *Korn zbudował Bielsko i dostał nowy nagrobek*, https://bielskobiala.wyborcza.pl/bielskobiala/1,88025,7016182,Korn_zbudowal_Bielsko_i_do_stal_nowy_nagronag.html?disableRedirects=true, vyhledáno 1.4.2021.

Michal Folta, *Památník olomoucké synagogy má vytištěný model. Je mimořádně detailní*, <https://www.olomouc.eu/aktualni-informace/aktuality/26980>, vyhledáno 31.4.2022.

Dagmar Herzner-Kaiser, *Maximilan Katscher*, <http://www.architektenlexikon.at/de/280.htm>, vyhledáno 1.4.2021.

Inge Scheidl, *Jakob Gartner*, <http://www.architektenlexikon.at/de/159.htm>, vyhledáno 12.3.2021.

Na hořící synagogu se přišla podívat snad celá Opava, <http://lipka.szm.com/from/SYNAGOGA.html>, vyhledáno 14.3.2021.

Seznam vyobrazení

- 1, J. Gartner, Synagoga v Holešově, 1941. Zdroj: Židovské muzeum v Praze, fond Fotosbírka, č. fot. 992.
- 2, J. Klenovský, Hypotetický půdorys synagogy v Holešově. Zdroj: Jaroslav Klenovský, *Encyklopedie židovských památek Moravy a Slezska*, Praha 2018, s. 109.
- 3, J. Gartner, Interiér synagogy v Holešově, 1928. Zdroj: Jaroslav Klenovský, *Encyklopedie židovských památek Moravy a Slezska*, Praha 2018, s. 109.
- 4, J. Gartner, Synagoga v Opavě, 1938. Zdroj: Jaroslav Klenovský, *Encyklopedie židovských památek Moravy a Slezska*, Praha 2018, s. 222.
- 5, J. Gartner, Boční pohled a podélný řez opavské synagogy, 1893. Zdroj: Jaroslav Klenovský, *Encyklopedie židovských památek Moravy a Slezska*, Praha 2018, s. 222.
- 6, J. Gartner, Plány prvního a druhého podlaží opavské synagogy, 1893. Zdroj: Jaroslav Klenovský, *Encyklopedie židovských památek Moravy a Slezska*, Praha 2018, 221.
- 7, J. Gartner, Synagoga v Kroměříži, nedatováno (přibližně 1920). Zdroj: Arno Pařík, *Symboly emancipace: Synagogy 19. století v českých zemích*, Praha 2013, s. 98.
- 8, J. Gartner, Původní návrh kroměřížské synagogy, 1908. Zdroj: Arno Pařík, *Symboly emancipace: Synagogy 19. století v českých zemích*, Praha 2013, s. 98.
- 9, J. Gartner, Realizovaný plán kroměřížské synagogy, 1909. Zdroj: Jaroslav Klenovský, *Encyklopedie židovských památek Moravy a Slezska*, Praha 2018, s. 156.
- 10, J. Gartner, Interiér kroměřížské synagogy, nedatováno. Zdroj: Arno Pařík, *Symboly emancipace: Synagogy 19. století v českých zemích*, Praha 2013, s. 99.
- 11, J. Gartner, Dům Johanna Ottahala v Olomouci, 2017. Zdroj: Pavel Zatloukal, *Jakob Gartner, život a dílo autora olomoucké synagogy*, in: Gabriela Elbelová (ed.), *Olomoucká synagoga 1897-1939*, Olomouc 2017, s. 39.
- 12, J. Gartner, Vila batří Mayů v Olomouci, 2018. Zdroj: <https://ostrovolomouc.cz/> novinka-vila-tovarni-komin-v-olomouci-hejcine-dodnes-pripominaji-vyznamnou-podnikatelskou-rodinu, foto: Aleš Spurný, vyhledáno dne 27.4.2021.
- 13, J. Gartner, Pöttingeum v Olomouci, 1910. Zdroj: Pavel Zatloukal, *Jakob Gartner, život a dílo autora olomoucké synagogy*, in: Gabriela Elbelová (ed.), *Olomoucká synagoga 1897-1939*, Olomouc 2017, s. 40.
- 14, J. Gartner, Soubor vil na ulici Vídeňské v Olomouci, 1907. Zdroj: https://cs.m.wikipedia.org/wiki/Soubor:Videnska_vily.jpg, vyhledáno 27.4.2021.
- 15, J. Gartner, SZ průčelí olomoucké synagogy, 1895. Zdroj: Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouc, Památné objekty – synagoga, stavba synagogy a obytné budovy, stavební plány, rozpočty, situační zprávy, zničení a demolice, č. pom. 896, inv. č. 42, sign. 648, karton 32, fol. 104.
- 16, J. Gartner, Boční pohled od SV na olomouckou synagogu, 1895. Zdroj: Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouc, Památné objekty – synagoga, stavba synagogy a obytné budovy, stavební plány, rozpočty, situační zprávy, zničení a demolice, č. pom. 896, inv. č. 42, sign. 648, karton 32, fol. 93.
- 17, J. Gartner, Příčný řez olomouckou synagogou, 1895. Zdroj: Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouc, Památné objekty – synagoga, stavba synagogy a obytné

- budovy, stavební plány, rozpočty, situační zprávy, zničení a demolice, č. pom. 896, inv. č. 42, sign. 648, karton 32, fol. 87.
- 18, J. Gartner, Podélný řez olomouckou synagogou, 1895. Zdroj: Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouc, Památné objekty – synagoga, stavba synagogy a obytné budovy, stavební plány, rozpočty, situační zprávy, zničení a demolice, č. pom. 896, inv. č. 42, sign. 648, karton 32, fol. 83.
 - 19, J. Gartner, Plány prvního, druhého podlaží a podstřeší olomoucké synagogy, 1895. Zdroj: Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouc, Památné objekty – synagoga, stavba synagogy a obytné budovy, stavební plány, rozpočty, situační zprávy, zničení a demolice, č. pom. 896, inv. č. 42, sign. 648, karton 32, fol. 97, 98, 106.
 - 20, J. Gartner, Plány vzduchového topení olomoucké synagogy, 1895. Zdroj: Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouc, Památné objekty – synagoga, stavba synagogy a obytné budovy, stavební plány, rozpočty, situační zprávy, zničení a demolice, č. pom. 896, inv. č. 42, sign. 648, karton 32, fol. 95, 96.
 - 21, J. Gartner, Plány železné konstrukce kupole olomoucké synagogy, 1895. Zdroj: Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouc, Památné objekty – synagoga, stavba synagogy a obytné budovy, stavební plány, rozpočty, situační zprávy, zničení a demolice, č. pom. 896, inv. č. 42, sign. 648, karton 32, fol. 112.
 - 22, J. Gartner, Plány železné konstrukce kupole olomoucké synagogy, 1895. Zdroj: Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouc, Památné objekty – synagoga, stavba synagogy a obytné budovy, stavební plány, rozpočty, situační zprávy, zničení a demolice, č. pom. 896, inv. č. 42, sign. 648, karton 32, fol. 108, 114.
 - 23, J. Gartner, Plány bane kupole olomoucké synagogy, 1895. Zdroj: Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouc, Památné objekty – synagoga, stavba synagogy a obytné budovy, stavební plány, rozpočty, situační zprávy, zničení a demolice, č. pom. 896, inv. č. 42, sign. 648, karton 32, fol. 110.
 - 24, JZ průčelí olomoucké synagogy, 1900. Zdroj: Archiv Židovské náboženské obce v Olomouci.
 - 25, Pohlednice zobrazující synagogu, vlevo Terežská brána, 1909. Zdroj: Archiv Židovské náboženské obce v Olomouci.
 - 26, Pohled na synagogu ze Z, 1930. Zdroj: Archiv Židovské náboženské obce v Olomouci.
 - 27, Pohled na synagogu z JV, nedatováno (asi 30. léta 20. století). Zdroj: Vlastivědné muzeum v Olomouci, fond Fotoarchiv, sign. C 1665.
 - 28, Pohled na SZ průčelí synagogy, rabínský dům a část náměstí, nedatováno (přibližně 1900-1905). Zdroj: Vlastivědné muzeum v Olomouci, fond Fotoarchiv, sign. C 4963.
 - 29, Pohled na Třidu svobody s Terežskou bránou, vlevo rabínský dům, synagoga v pozadí, nedatováno (asi 30. léta 20. století). Zdroj: Vlastivědné muzeum v Olomouci, fond Fotoarchiv, sign. A 6900.
 - 30, Pohled na synagogu ze S, 1937. Zdroj: Vlastivědné muzeum v Olomouci, fond Fotoarchiv, sign. E 78
 - 31, Pohled na kupoli a věže synagogy, vlevo rabínský dům, nedatováno (asi 20. léta 20. století). Zdroj: Vlastivědné muzeum v Olomouci, fond Fotoarchiv, sign. A 17521
 - 32, Pohled na synagogu ze S, nedatováno (asi 20. léta 20. století). Zdroj: Vlastivědné muzeum v Olomouci, fond Fotoarchiv, sign. A 17520a.
 - 33, Pohled na synagogu ze S, nedatováno (konec 20. let 20. století). Zdroj: Vlastivědné muzeum v Olomouci, fond Fotoarchiv, sign. A 17520b.

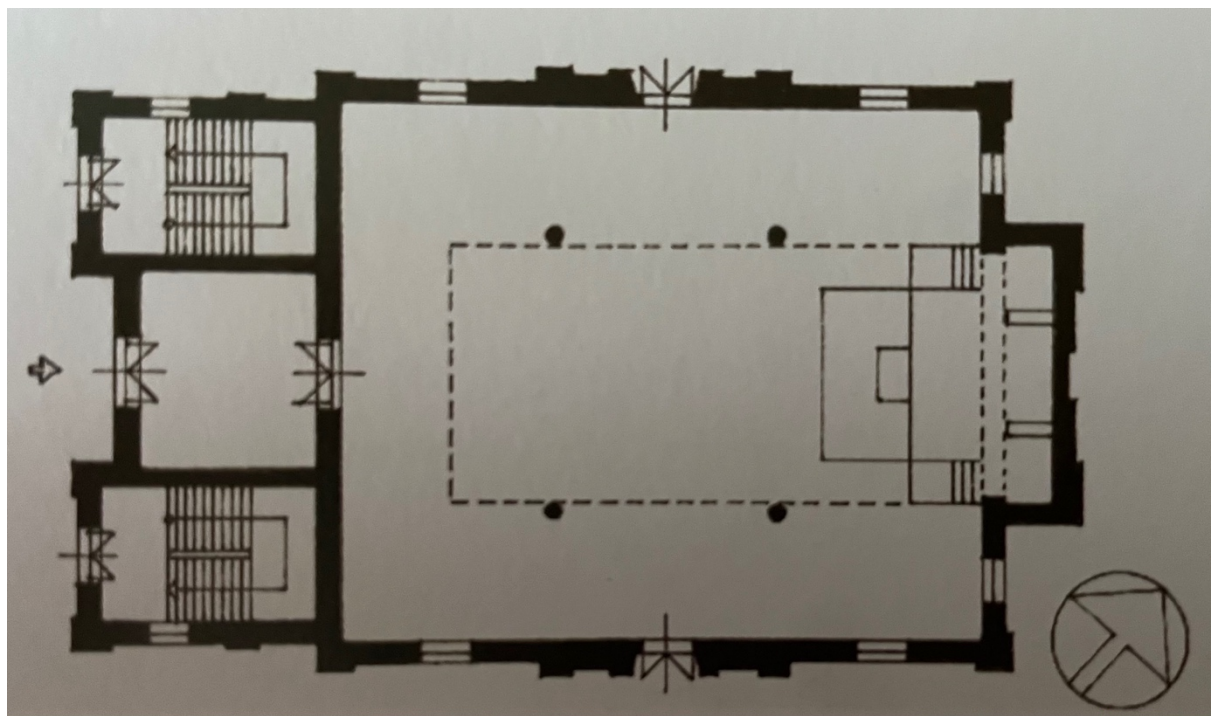
- 34, Pohlednice zobrazující Třidu Svobody, synagogu a rabínský dům vlevo, nedatováno (přibližně 1919). Zdroj: Vlastivědné muzeum v Olomouci, fond Fotoarchiv, sign. A 20323
- 35, SZ průčelí synagogy, nedatováno (přibližně 1895-1897). Zdroj: Vlastivědné muzeum v Olomouci, fond Fotoarchiv, sign. A 20904.
- 36, Pohlednice, náměstí Marie Terezie, synagoga, vlevo rabínský dům, nedatováno (přibližně 1908-1910). Zdroj: Vlastivědné muzeum v Olomouci, fond Fotoarchiv, sign. A 12304a.
- 37, Pohled na synagogu ze SZ, nedatováno (asi 30. léta 20. století). Zdroj: Vlastivědné muzeum v Olomouci, fond Fotoarchiv, sign. 12304b.
- 38, Pohled na SZ průčelí synagogy, 1900. Zdroj: Vlastivědné muzeum v Olomouci, fond Fotoarchiv, sign. A 19595.
- 39, Pohlednice, vlevo Terežská brána, vpravo olomoucká synagoga, 1907. Zdroj: Vlastivědné muzeum v Olomouci, fond Fotoarchiv, sign. A 17478.
- 40, Vlevo SV průčelí synagogy, náměstí Marie Terezie, 1910. Zdroj: Vlastivědné muzeum v Olomouci, fond Fotoarchiv, sign. 19594
- 41, Pohlednice, vlevo Terežská brána, vpravo olomoucká synagoga, mezi nimi Passingerův mlýn, 1915. Zdroj: Vlastivědné muzeum v Olomouci, fond Fotoarchiv, sign. A 20057b.. Zdroj: Vlastivědné muzeum v Olomouci, fond Fotoarchiv, sign. F 35968.
- 42, Pohlednice, vlevo Terežská brána, vpravo olomoucká synagoga, 1909. Zdroj: Vlastivědné muzeum v Olomouci, fond Fotoarchiv, sign. F 35968.
- 43, Pohlednice, vlevo Terežská brána, vpravo olomoucká synagoga, 1909. Zdroj: Vlastivědné muzeum v Olomouci, fond Fotoarchiv, sign. F431.
- 44, Pohlednice zobrazující Třidu Svobody, synagogu a rabínský dům vlevo, nedatováno (přibližně 1919). Zdroj: Vlastivědné muzeum v Olomouci, fond Fotoarchiv, sign. F 5024.
- 45, Pohlednice zobrazující Třidu Svobody (dříve Třída Josefa z Englu), synagogu a rabínský dům vlevo, nedatováno (přibližně 1919. Zdroj: Vlastivědné muzeum v Olomouci, fond Fotoarchiv, sign. F 5009.
- 46, Pohlednice, vlevo synagoga ze S, 1929. Zdroj: Vlastivědné muzeum v Olomouci, fond Fotoarchiv, sign. F 7680.
- 47, Pohlednice, vlevo synagoga, před ní náměstí Marie Terezie, 1906. Zdroj: Vlastivědné muzeum v Olomouci, fond Fotoarchiv, sign. F 7676.
- 48, Pohlednice zobrazující Třidu Svobody, synagogu a rabínský dům vlevo, nedatováno (přibližně 1908-1910). Zdroj: Vlastivědné muzeum v Olomouci, fond Fotoarchiv, sign. F 7675.
- 49, Pohlednice, SZ průčelí synagogy, nedatováno (přibližně 1899-1901). Zdroj: Vlastivědné muzeum v Olomouci, fond Fotoarchiv, sign. F 5513.
- 50, Pohlednice, SZ průčelí synagogy, 1899. Zdroj: Vlastivědné muzeum v Olomouci, fond Fotoarchiv, sign. F 6647.
- 51, Pohled na synagogu ze SV, nedatováno (asi 20.-30. léta 20. století). Zdroj: Vlastivědné muzeum v Olomouci, fond Fotoarchiv, sign. A 6900.
- 52, Vlevo synagoga ze SZ, nedatováno (přibližně 1896-1897). Zdroj: Vlastivědné muzeum v Olomouci, fond Fotoarchiv, sign. A 7723.
- 53, Pohled na synagogu ze S, nedatováno (asi počátek 20. století). Zdroj: archiv Miroslava Fuhrmanna.
- 54, Detail hlavního průčelí, nedatováno (asi 30. léta 20. století). Zdroj: archiv Miroslava Fuhrmanna.
- 55, Pohled na synagogu ze S, nedatováno (asi počátek 20. let 20. století). Zdroj: archiv Miroslava Fuhrmanna.

- 56, Pohled na horní část průčelí synagogy (vpravo) a rabínského domu (vlevo), nedatováno (asi 30. léta 20. století). Zdroj: archiv Miroslava Fuhrmanna.
- 57, Řečníště a oltář olomoucké synagogy foceno z ženské galerie, 1910. Zdroj: Archiv Židovské náboženské obce v Olomouci.
- 58, Záběr oltáře a pravé části synagogy s kazatelnou na níž stojí rabín Berthold Oppenheim, nedatováno (asi 30. léta 20. století). Zdroj: Archiv Židovské náboženské obce v Olomouci.
- 59, Fotografie interiéru synagogy, 1929. Zdroj: Berthold Oppenheim, *Geschichte der Juden in Olmütz*, in: Hugo, Gold, *Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart*, Brünn 1929, s. 453.
- 60, Detail pravé části synagogy a kazatelny s rabínem Bertholdem Oppenheimem, nedatováno (asi 30. léta 20. století). Zdroj: Archiv Židovské náboženské obce v Olomouci.
- 61, Hašení požáru synagogy, 1939. Zdroj: Archiv Židovské náboženské obce v Olomouci.
- 62, Hořící synagoga, 1939. Zdroj: Vlastivědné muzeum v Olomouci, fond Fotoarchiv, sign. H 2804
- 63, Synagoga v průběhu demolice, 1939. Zdroj: archiv Miroslava Fuhrmanna.
- 64, Synagoga v pozadí za rabínským domem v průběhu demolice, 1939. Zdroj: Archiv Židovské náboženské obce v Olomouci.
- 65, Pokročilá fáze demolice synagogy, 1939. Zdroj: Archiv Židovské náboženské obce v Olomouci.
- 66, Demoliční práce, 1939. Zdroj: Archiv Židovské náboženské obce v Olomouci.
- 67, Demoliční práce, 1939. Zdroj: Archiv Židovské náboženské obce v Olomouci.
- 68, Poslední zbytky synagogy před likvidací, 1940. Zdroj: Vlastivědné muzeum v Olomouci, fond Fotoarchiv, sign. O 996.
- 69, Pamětní deska olomoucké synagogy. Zdroj: <https://kehila-olomouc.cz/rs/historie/synagoga/>, vyhledáno dne 27.4.2021.

Obrázová příloha



Obr. 1, J. Gartner, Synagoga v Holešově, 1941



Obr. 2, J. Klenovský, Hypotetický půdorys synagogy v Holešově



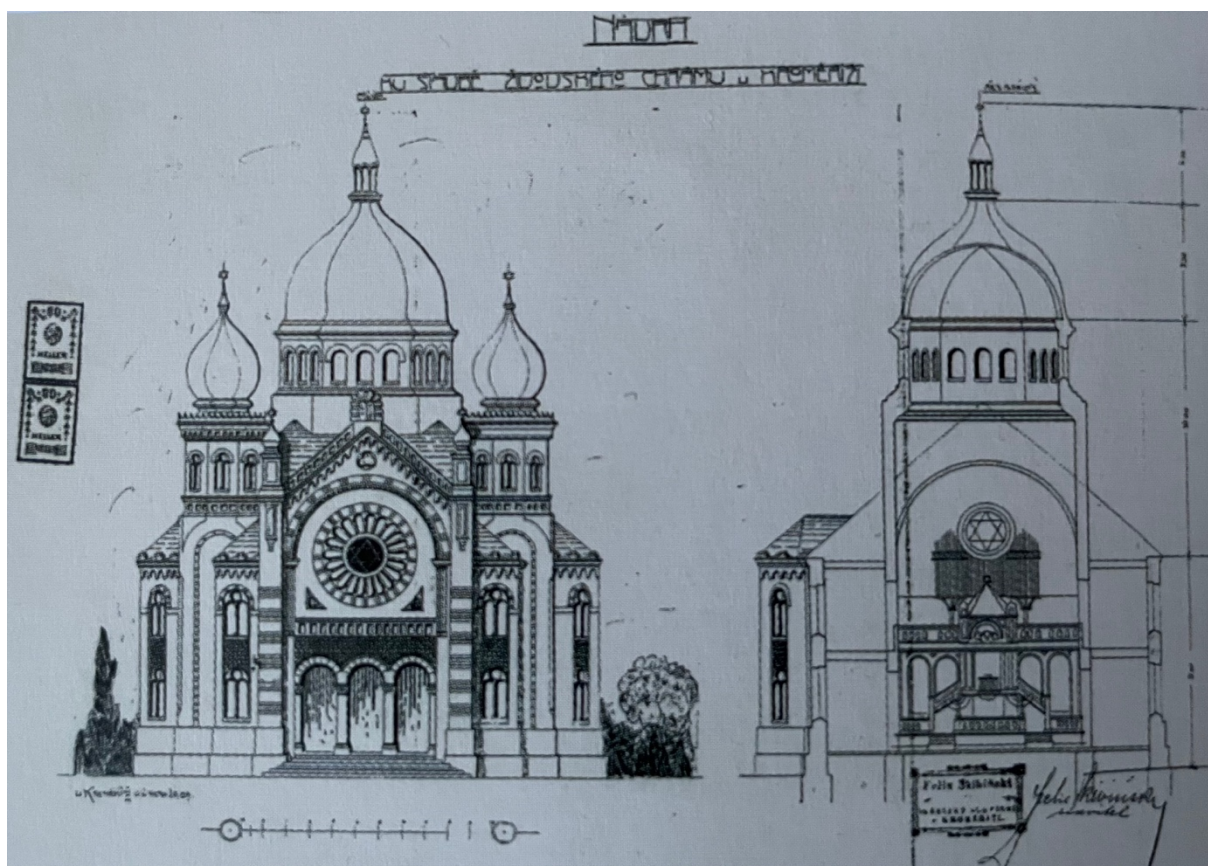
Obr. 3, J. Gartner, Interiér synagogy v Holešově, 1928



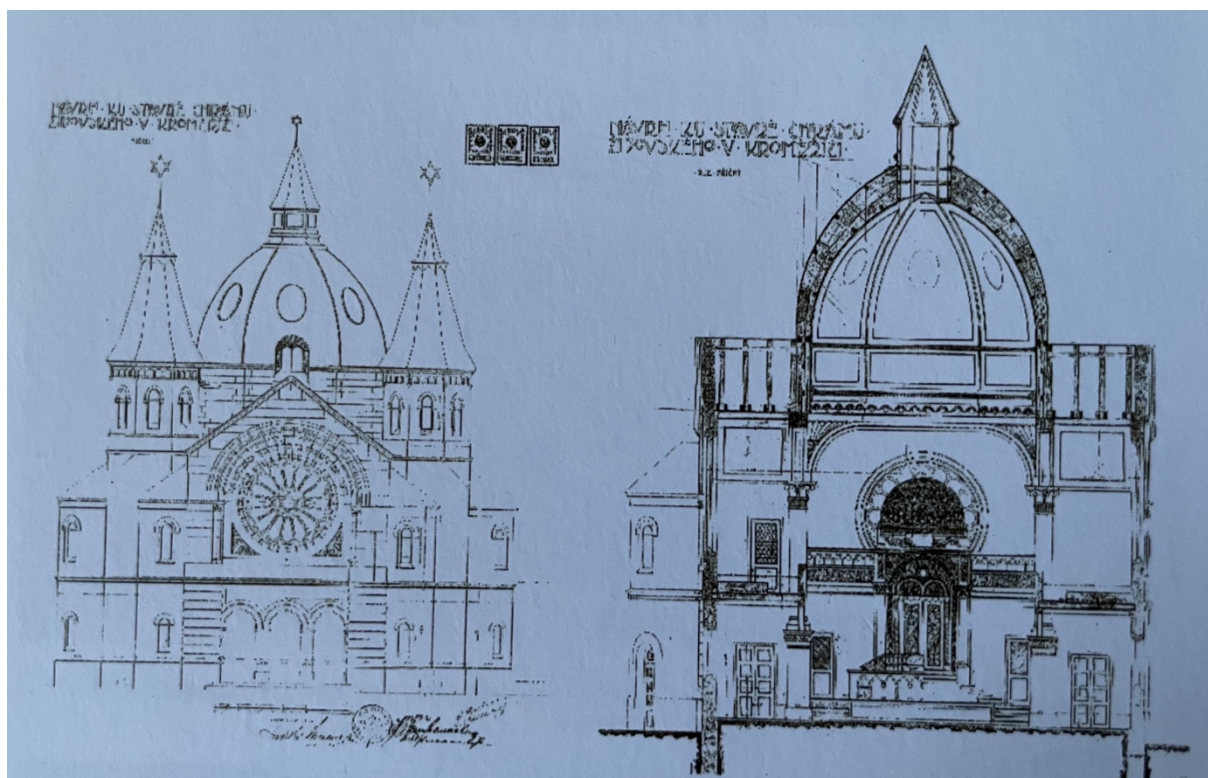
Obr. 4, J. Gartner, Synagoga v Opavě, 1938



Obr. 7, J. Gartner, Synagoga v Kroměříži, nedatováno (přibližně 1920)



Obr. 8, J. Gartner, Původní návrh kroměřížské synagogy, 1908



Obr. 9, J. Gartner, Realizovaný plán kroměřížské synagogy, 1909



Obr. 10, J. Gartner, Interiér kroměřížské synagogy, nedatováno



Obr. 11, J. Gartner, Dům Johanna Ottahala v Olomouci, 2017



Obr. 12, J. Gartner, Vila btatří Mayů v Olomouci, 2018, foto: Aleš Spurný



Obr. 13, J. Gartner, Pöttingeum v Olomouci, 1910



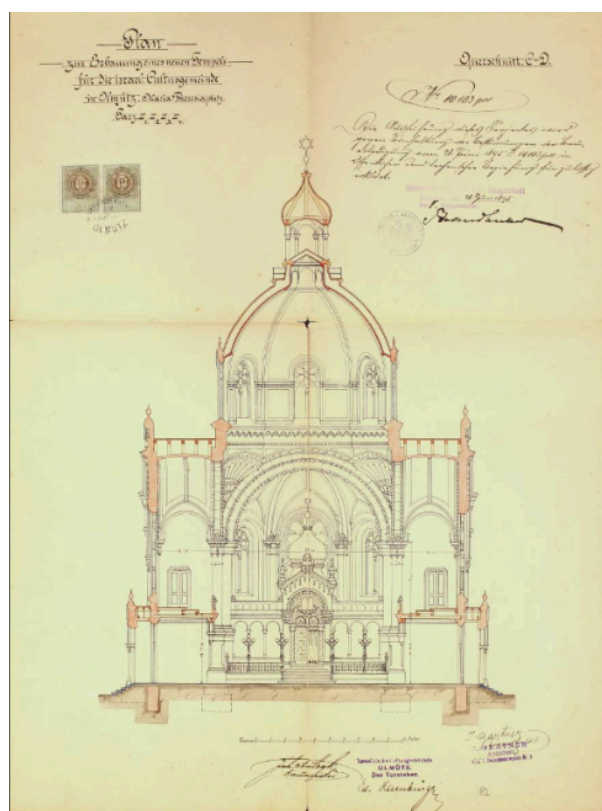
Obr. 14, J. Gartner, Soubor vil na ulici Vídeňské v Olomouci, 1907



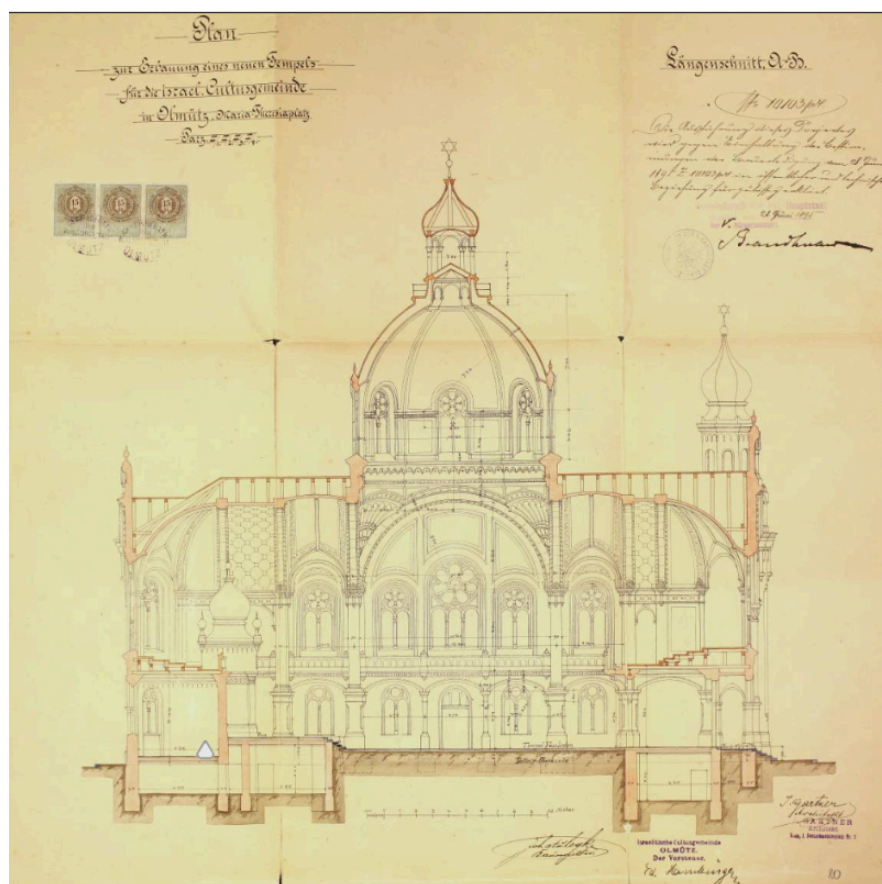
Obr. 15, J. Gartner, SZ průčelí olomoucké synagogy, 1895



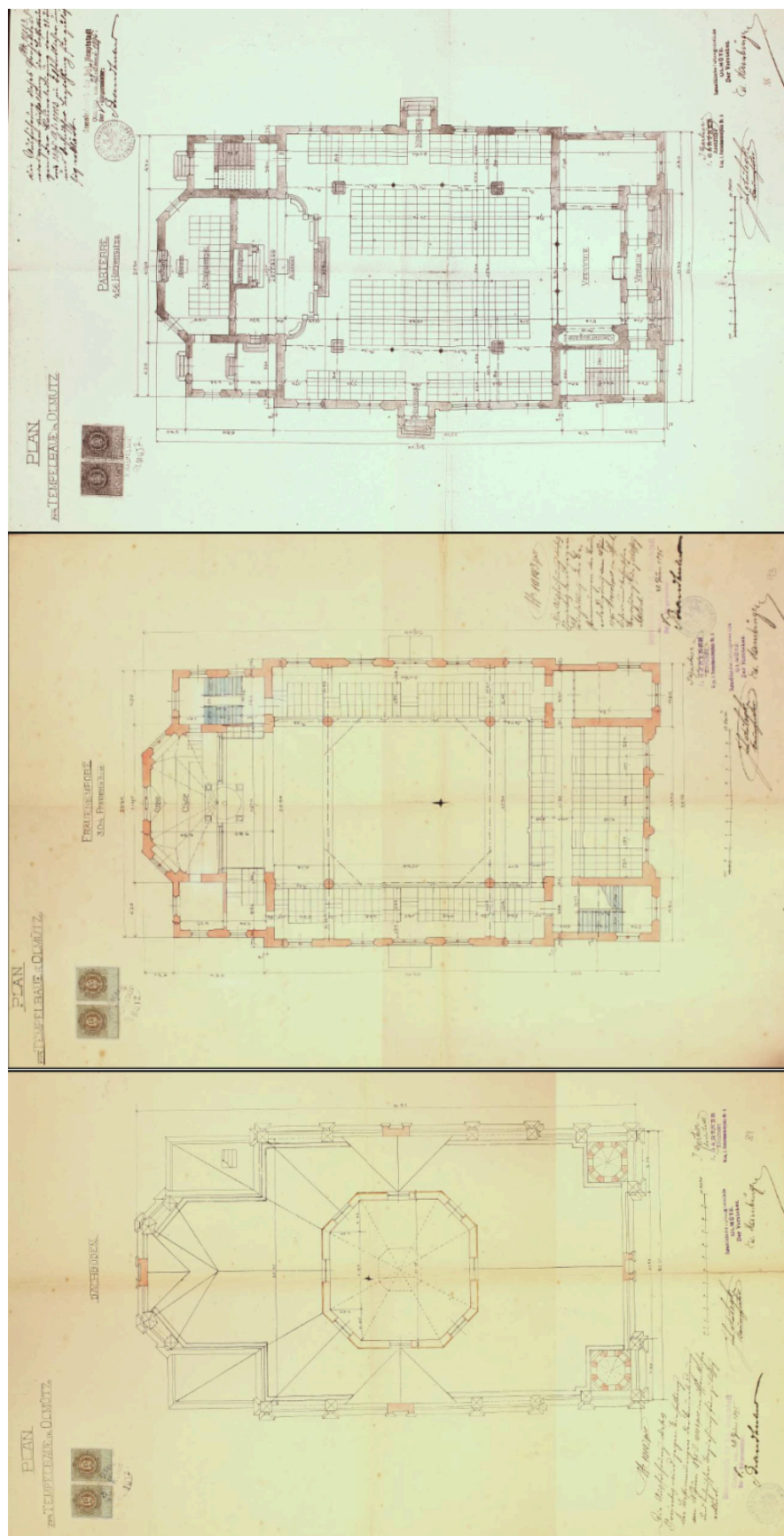
Obr. 16, J. Gartner, Boční pohled od SV na olomouckou synagogu, 1895



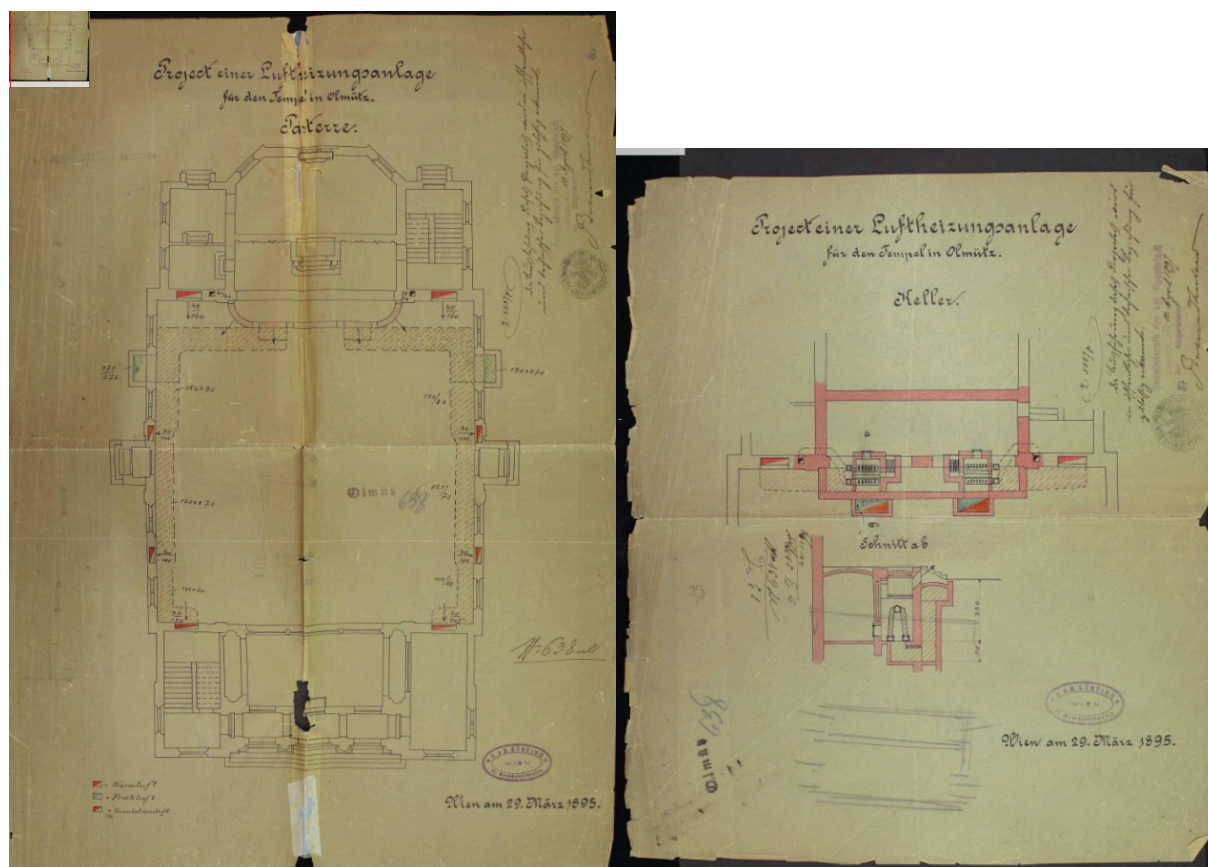
Obr. 17, J. Gartner, Příčný řez olomouckou synagou, 1895



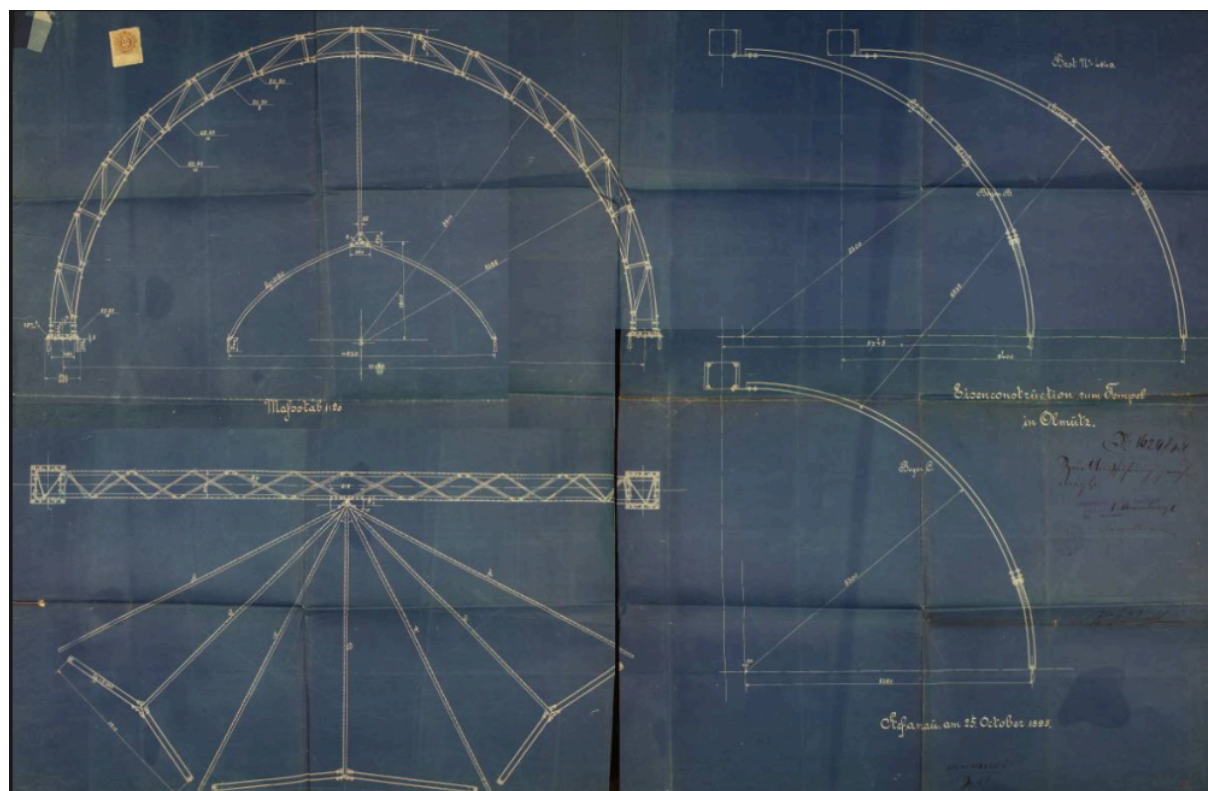
Obr. 18, J. Gartner, Podélný řez olomouckou synagou, 1895



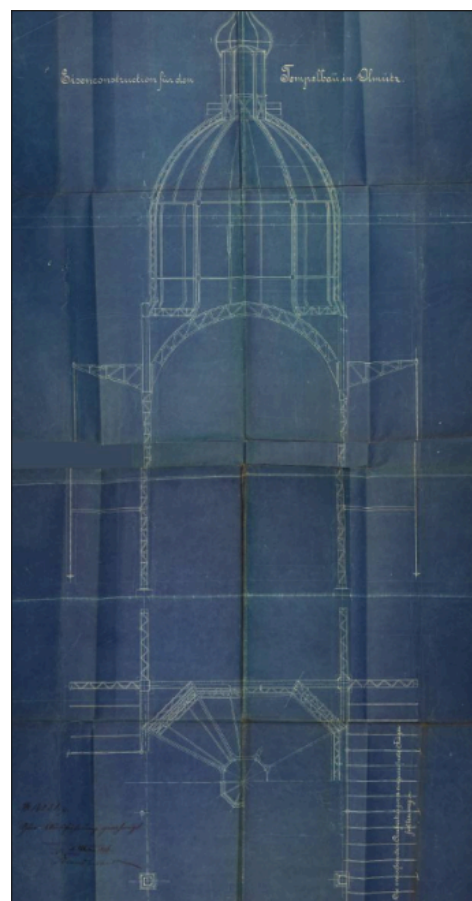
Obr. 19, J. Gartner, Plány prvního, druhého podlaží a podstřeší olomoucké synagogy, 1895



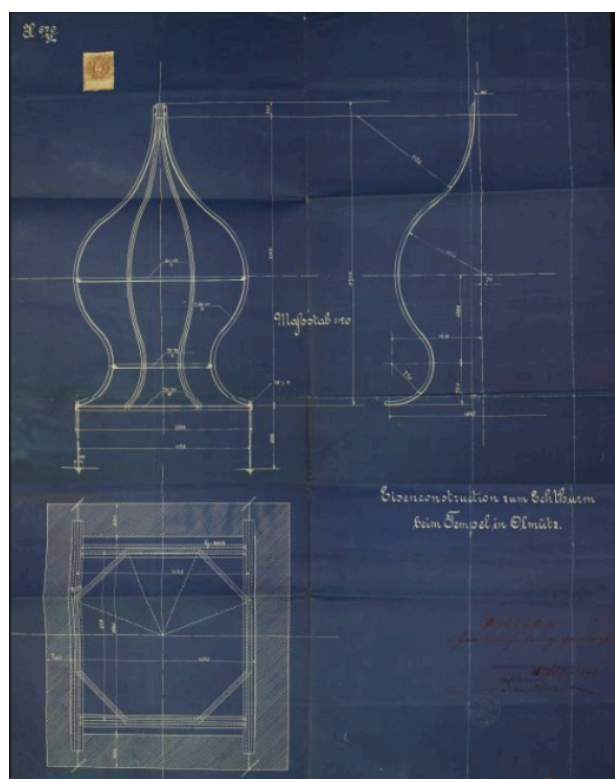
Obr. 20, J. Gartner, Plány vzduchového topení olomoucké synagogy, 1895



Obr. 21, J. Gartner, Plány železné konstrukce kupole olomoucké synagogy, 1895



Obr. 22, J. Gartner, Plány železné konstrukce kupole olomoucké synagogy, 1895



Obr. 23, J. Gartner, Plány bání kupole olomoucké synagogy, 1895



Obr. 24, JZ průčelí synagogy, 1900

Na tomto snímky si můžeme dobře prohlédnout jihozápadní průčelí synagogy bez jakýchkoliv překážek. V pozadí nalevo se nachází Passingerův mlýn, který zásoboval elektřinou některé části města.



Obr. 25, Pohlednice zobrazující synagogu, vlevo Terežská brána, 1909

Jedná se o patrně nejznámější a nejhojněji vyskytující se pohlednici, který byla vydávána buď v černobílé verzi, nebo různě kolorovaná (obr. 39, 42 a 43). Kromě synagogy se zde nachází také Terežská brána vlevo a v pozadí rabínský dům. Lze si zde dobře povšimnout parkové úpravy, ke které došlo až po roce 1900.



Obr. 26, Pohled na synagogy ze Z, 1930

Na tomto snímku západního nároží si lze velmi dobře prohlédnout fasádu i okna synagogy, jejichž detaily nejsou na pohlednicích často dobře patrná. Za zmínku stojí drobné šestilisté okenní otvory, které jsou velmi netypické a na této fotografii dobře viditelné.



Obr. 27, Pohled na synagogu z JV, nedatováno (asi 30. léta 20. století)

Vzácný záběr, který zprostředkovává pohled na synagogu z jihovýchodu. Fotografie byla pořízena z křižovatky dnešních ulic Javoříčská a Lafayetteova. I přes to, že značnou část spodní části budovy překrývá stromová, je tento snímek jedinečným a přináší mnoho informací o podobě synagogy z jiného pohledu než ze severovýchodu.



Obr. 28, Pohled na SZ průčelí synagogy, rabínský dům a část náměstí, nedatováno (přibližně 1900-1905)

Kromě severozápadního průčelí a věží, které jsou na této fotografii dobře viditelné, si lze i lépe prohlédnout okolí synagogy. Na levé straně se nachází Passingerův mlýn, který na svém místě stojí dodnes. V zahradě, která těsně přiléhá k severovýchodnímu průčelí synagogy, můžeme nalézt rabínský dům, který byl postaven ve stejné době jako svatyně.



Obr. 29, Pohled na Třidu svobody s Terežskou bránou, vlevo rabínský dům, synagoga v pozadí, nedatováno (asi 30. léta 20. století)

Přes překážky není na této fotografii synagoga detailně k vidění, zpoza Terežské brány a stromů vyčnívá pouze horní část budovy. Zajímavostí je mlýnské koryto zvané Malá Morava, jehož malá část je k vidění v levém dolním rohu snímku. Koryto bylo kompletně zasypano roku 1952.



Obr. 30, Pohled na synagogu ze S, 1937

V pozdním období je park mnohem méně upravený.



Obr. 31, Pohled na kupoli a věže synagogy, vlevo rabínský dům, nedatováno (asi 20. léta 20. století)

Spíše amatérský snímek, ne příliš dobré kvality. Synagoga se nachází v pozadí za stromy a je poměrně rozmazaná. Nezvyklá jsou nákladní auta parkující na Třídě Svobody, která běžně na fotografiích k vidění nejsou. Obvykle, to ale díky přítomnosti velkého mlýnu, nebylo pravděpodobně nic mimořádného.



Obr. 32, Pohled na synagogu ze S, nedatováno (asi 20. léta 20. století)

Severní nároží a severovýchodní průčelí přímo přiléhající k oplocené zahradě, ve které stával dům rabinátu. Povšimnout si můžeme detailu věží a čučků, které nahoře lemují synagogu po celém jejím obvodu.

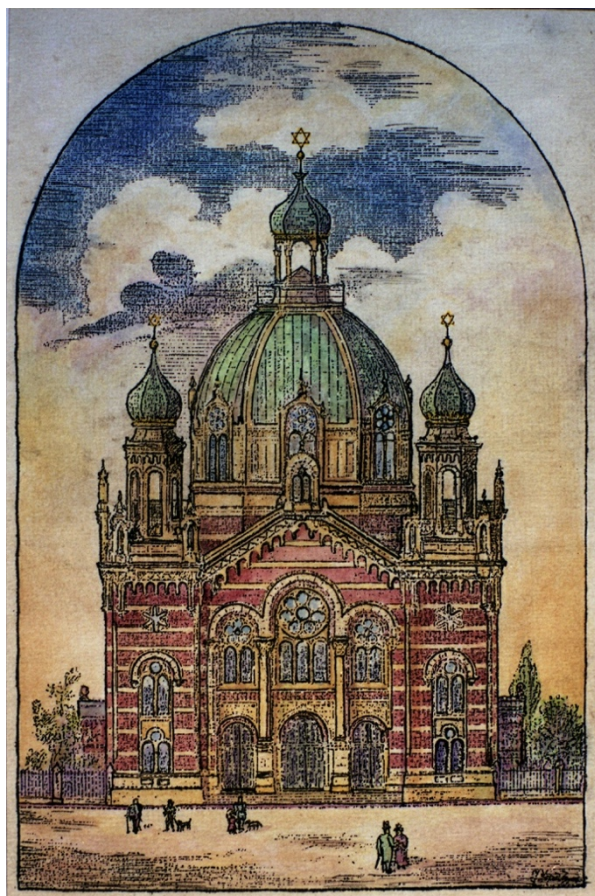


Obr. 33, Pohled na synagogu ze S, nedatováno (konec 20. let 20. století)



Obr. 34, Pohlednice zobrazující Třidu Svobody, synagogu a rabínský dům vlevo, nedatováno (přibližně 1919)

Druhá nejčastěji objevující se pohlednice (obr. 44, 45, v detailu potom pohlednice z obr. 46). Zvláštností je, že zde nejsou zobrazeny typické pruhy na fasádě synagogy. Je otázkou, proč člověk, který pohlednici koloroval tento fakt vynechal.



Obr. 35, SZ průčelí synagogy, nedatováno (přibližně 1895-1897)

Kolorovaný originální návrh severozápadního průčelí. Ke kolorizaci došlo někdy mezi lety 1895 a 1897.



Obr. 36, Pohlednice, náměstí Marie Terezie, synagoga, vlevo rabínský dům, nedatováno (přibližně 1908-1910)

Na této pohlednici z konce desátých let dvacátého století jde dobře vidět, jak byly synagoga a rabínský dům vzájemně situovány.



Obr. 37, Pohled na synagogu ze SZ, nedatováno (asi 30. léta 20. století)

Neexistuje příliš zobrazení, na kterých by bylo možno shlédnout zřetelně osoby. Zde se na ulici (dnešní Javoříčská) nachází muž. Jeho identita není známa, nejspíše se jedná o náhodného kolemjdoucího. V průhledu ulic lze vidět, že část, která je dnes hojně zastavěna, je prozatím ještě volná plocha.



Obr. 38, Pohled na SZ průčelí synagogy, 1900

Společně s pohlednicemi z obr. 49 a 50 se jedná o jedno z nejstarších vyobrazení synagogy. Ze snímku lze vypozorovat, že většina z pozdější okolní zástavby ještě nestojí na svém místě.



Obr. 39, Pohlednice, vlevo Terežská brána, vpravo olomoucká synagoga, 1907



Obr. 40, Vlevo SV průčelí synagogy, náměstí Marie Terezie, 1910

Tento záběr byl pravděpodobně pořízen z budovy Passengerova mlýna z některého z vyšších podlaží a zachycuje severovýchodní průčelí a část rabínského domu (vlevo dole). Lze si povšimnout, že zahrada rabínátu nese menší parkovou úpravu.



Obr. 41, Pohlednice, vlevo Terežská brána, vpravo olomoucká synagoga, mezi nimi Passingerův mlýn, 1915



Obr. 42, Pohlednice, vlevo Terežská brána, vpravo olomoucká synagoga, 1909



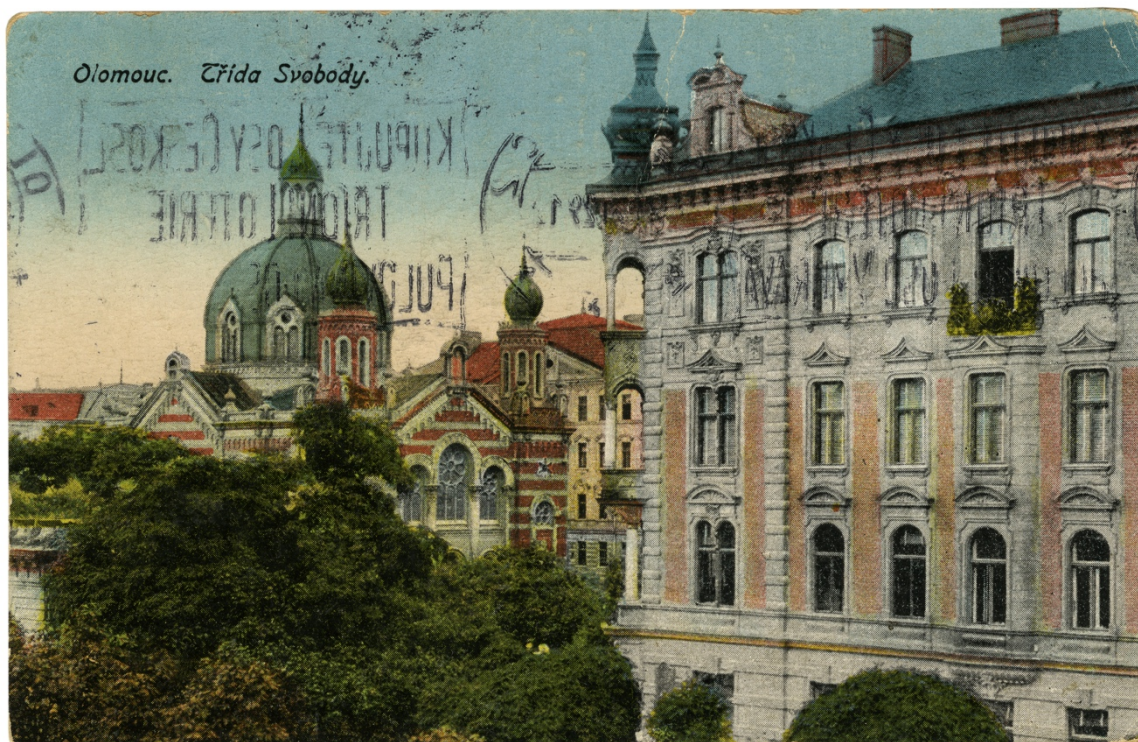
Obr. 43, Pohlednice, vlevo Terežská brána, vpravo olomoucká synagoga, 1909



Obr. 44, Pohlednice zobrazující Třidu Svobody, synagogu a rabínský dům vlevo, nedatováno (přibližně 1919)



Obr. 45, Pohlednice zobrazující Třidu Svobody (dříve Třída Josefa z Engli), synagogu a rabínský dům vlevo, nedatováno (přibližně 1919)



Obr. 46, Pohlednice, vlevo synagoga ze S, 1929



Obr. 47, Pohlednice, vlevo synagoga, před ní náměstí Marie Terezie, 1906

Pohlednice z doby, kdy ještě nestála budova dnešního Gymnázia německého řádu na ulici Nešvarově. Zajímavostí je, že menší dům v pozadí by se dnes nacházel na ulici Vídeňské, na které později stál soubor vil Jakoba Gartnera (obr. 14).



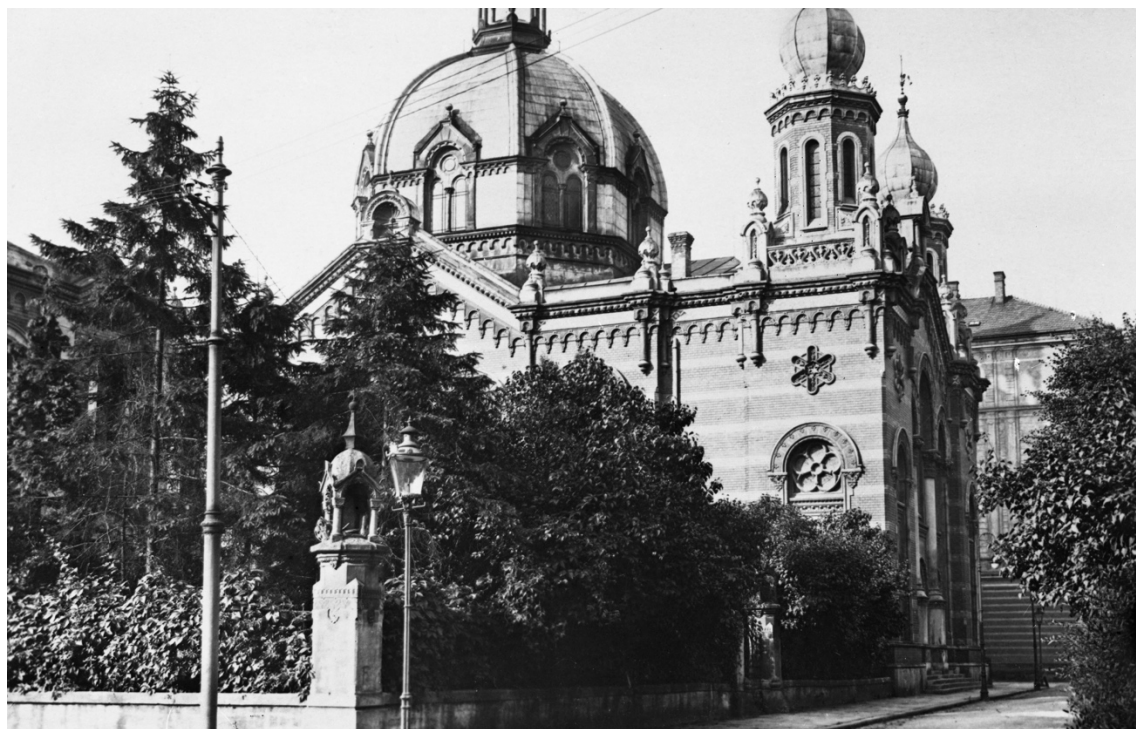
Obr. 48, Pohlednice zobrazující Třidu Svobody, synagogu a rabínský dům vlevo, nedatováno (přibližně 1908-1910)



Obr. 49, Pohlednice, SZ průčelí synagogy, nedatováno (přibližně 1899-1901)



Obr. 50, Pohlednice, hlavní průčelí synagogy, 1899



Obr. 51, Pohled na synagogu ze SV, nedatováno (asi 20.-30. léta 20. století)

Záběr na synagogu a rabínskou zahradu od severovýchodu s již vzrostlou vegetací. Zajímavé jsou sloupky oplocení, které jsou doplněny jakýmsi mikroarchitektonickým zdobením.



Obr. 52, Vlevo synagoga ze SZ, nedatováno (přibližně 1896-1897)

Fotografie pocházející z doby nedlouho po dokončení stavby. Před synagogou se ještě nenachází náměstí, ani park. Dle mého názoru se jedná o pozůstatky městského opevnění, konkrétně vodního příkopu, který byl napájený řekou.



Obr. 53, Pohled na synagogu ze S, nedatováno (asi počátek 20. století)



Obr. 54, Detail SZ průčelí, nedatováno (asi 30. léta 20. století)

Jeden z mála detailních záběrů synagogy. I když nasvícení není ideální, výzdoba je patrná.



Obr. 55, Pohled na synagogu ze S, nedatována (asi počátek 20. let 20. století)



Obr. 56, Pohled na horní část průčelí synagogy (vpravo) a rabínského domu (vlevo), nedatováno (asi 30. léta 20. století)



Obr. 57, Řečníště a oltář olomoucké synagogy foceno z ženské galerie, 1910



Obr. 58, Záběr oltáře a jihovýchodní části synagogy s kazatelnou na níž stojí rabín Berthold Oppenheim, nedatováno (asi 30. léta 20. století)



Obr. 59, Fotografie interiéru synagogy, 1929



Obr. 60, Detail pravé části synagogy a kazatelny s rabínem Bertholdem Oppenheimem, nedatováno (30. léta 20. století)



Obr. 61, Hašení požáru synagogy, 1939



Obr. 62, Hořící synagoga, 1939



Obr. 63, Synagoga v průběhu demolice, 1939



Obr. 64, Synagoga v pozadí za rabínským domem v průběhu demolice, 1939



Obr. 65, Pokročilá fáze demolice synagogy, 1939



Obr. 66, Demoliční práce, 1939



Obr. 67, Demoliční práce, 1939



Obr. 68, Poslední zbytky synagogy před likvidací, 1940



Obr. 69, Pamětní deska olomoucké synagogy

Anotace

Název Práce: Architektura a kulturně-historický kontext nedochované synagogy v Olomouci
Název práce v angličtině: Architecture and Cultural-historical Context of the Unpreserved Synagogue in Olomouc
Anotace práce: Tato bakalářská práce se věnuje nedochované synagoze, která zdobila město Olomouc v letech 1897-1939. Hlavní oblastí zájmu je její architektura a umělecké prvky, ale také kulturně-historické okolnosti, jenž rovněž hrají důležitou roli. Zaměřuje se na významné milníky formující krátkou existenci synagogy v dějinném kontextu, zároveň na chod olomoucké židovské obce a každodennost jejich členů. V práci je také stručně popsán život jejího architekta Jakoba Gartnera (1861-1921), který je autorem mnoha dalších moravských a slezských synagog a světských staveb. Příkladem jsou synagogy v Holešově, Opavě, nebo v Kroměříži. Několik světských staveb se nachází i v Olomouci. Těm je v práci taktéž věnována krátká část.
Anotace práce v angličtině: This bachelor's thesis focuses on vanished synagogue that embellished the city of Olomouc between years 1897-1939. The main area of interest is its architecture and artistic elements. Nevertheless, cultural-historical circumstances, which played a substantive role, are also important. The thesis addresses significant milestones forming short existence of the synagogue in historical context, as well as functioning of the Jewish community of Olomouc and its members' quotidian life. Life of architect Jakob Gartner (1861-1921), author of the synagogue and other Moravian and Silesian synagogues and secular buildings, is shortly discussed. Synagogues in Holešov, Opava or Kroměříž can be mentioned as an example of his work. Several secular buildings are located in Olomouc, and are briefly discussed in this thesis.
Klíčová slova: Architektura, Olomouc, synagoga, olomoucká synagoga, židovská náboženská obec, Jakob Gartner, judaismus, antisemitismus
Počet stran: 80
Počet znaků včetně mezer: 78 381
Počet příloh: 1
Jazyk bakalářské práce: čeština